

**Univerzita Pardubice**  
**Fakulta filozofická**

**MÍNÓJSKÉ NÁBOŽENSTVÍ**  
**Kateřina Zikmundová**

Bakalářská práce  
2011

Univerzita Pardubice  
Fakulta filozofická  
Akademický rok: 2010/2011

## ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Kateřina ZIKMUNDOVÁ**  
Osobní číslo: **H08189**  
Studijní program: **B6101 Filozofie**  
Studijní obor: **Religionistika**  
Název tématu: **Minojské náboženství**  
Zadávající katedra: **Katedra religionistiky**

### Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Studentka ve své bakalářské práci komplexně nahlédne nejprve tzv. minojské období na Krétě a v přílehlých oblastech v době bronzové a následně se bude věnovat specifické podobě minojského náboženství a jeho jednotlivým projevům tak, jak jsou interpretovány na základě dostupných pramenů. Pozornost tak bude v této práci věnována dostupným pramenům (předně archeologickým, dále pak i mladším textům v lineárním písmu B apod.). Díky nim je možné se pokusit nejen o rekonstrukci dobového pantheonu ale zvážit i funkci a podobu jednotlivých božstev, kultišť i uvažovat o těch, kteří toto náboženství provozovali jak v roli kněží, tak účastníků rituálů. K tomu autorka využije dostupné informace v uvedených písemných pramenech, prameny archeologické a samozřejmě dostupnou odbornou literaturu (včetně on-line Encyclopaedia of Religion a dalších seriózních on-line zdrojů). Snahou práce je postihnout téma v plné chronologické i geografické šíři, s přihlédnutím k historickým a socio-kulturním okolnostem. Nedílnou součástí této bakalářské práce bude příloha s obrazovým doprovodem textu.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Bartoněk, A.: Písmo a jazyk mykénské řečtiny, Praha 2007. Burkert, W.: Greek Religion, Oxford 1987. Fischer, P. (ed.): Contributions to the Archaeology and History of the Bronze and Iron Ages in the Eastern Mediterranean, Vienna, 2001. Graf, F. (ed.): Ansichten griechischer Rituale: Geburtstags-Symposium für Walter Burkert, Stuttgart, Germany, 1998. Hägg, Robin, and Nanno Marinatos, eds. Sanctuaries and Cults in the Aegean Bronze Age. Stockholm, 1981. Higgins, R.: Minojské a mykénské umění, Praha 1973. Hošek, R.: Náboženství antického Řecka, Praha 2004. Kerényi, K.: Mythologie Řeků I-II, Praha 1996. Laffineur, R. and Hägg, R. (eds.): Potnia: Deities and Religion in the Aegean Bronze Age, Liège 2001. Nilsson, M. P.: The Minoan-Mycenaean religion and its survival in Greek Religion, Lund 1972. Pötscher, W.: Aspekte und Probleme der minoischen Religion: Ein Versuch. Hildesheim, 1990.

Vedoucí bakalářské práce:

**PhDr. Pavel Titz, Ph.D.**  
Katedra religionistiky

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2010**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2011**



prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.



Mgr. Martin Fárek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 27. března 2011

Kateřina Zikmundová

## **Anotace**

Tato bakalářská práce se zabývá minojskou civilizací a náboženstvím v době bronzové. Část práce přináší shrnutí archeologických pramenů a stručný historicko-kulturní popis doby minojské. Stěžejní část práce je věnována minojskému náboženství a jeho aspektům. Cílem práce je pokusit se o základní charakteristiku a funkci jednotlivých božstev, popsat některé rituály, které je možno zrekonstruovat na základě archeologických dokladů a charakterizovat aktéry těchto rituálů včetně jejich úloh. Dále popis významných náboženských symbolů, některých kultovních předmětů a kultovních míst.

## **Klíčová slova**

Minojské náboženství, Minojská civilizace, Kréta.

## **Abstract**

This work deals with minoan civilization and religion in the bronze age. The part of work brings toward a recapitulation of archaeological sources and brief historical and cultural outline of minoan period. The main part of work deals with minoan religion and its aspects. The purpose of this work is trying to characteristic of particular gods and their functions, describe some of rituals, which are can be reconstructed form archaeological evidence, and define participants of these rituals including their roles. Further the decription of important religious symbols, some of cult equipment and cult places.

## **Keywords**

Minoan religion, Minoan civilization, Crete.

## **Poděkování**

Ráda bych poděkovala PhDr. Pavlu Titzovi, Ph.D. za odborné vedení této práce, rady a připomínky.

## Osnova

1. ÚVOD .....	9
2. ARCHEOLOGICKÉ PRAMENY .....	10
2.1. Primární prameny.....	10
2.1.1. Písmo .....	10
2.1.2. Antické prameny .....	11
2.2. Sekundární prameny .....	11
2.2.1. Cestopisy .....	11
2.2.2. Archeologický výzkum .....	12
2.3. Mytologie.....	14
3. KULTURNĚ HISTORICKÝ NÁSTIN .....	16
3.1. Kréta a dějiny mínójské civilizace.....	16
3.2. Mínójské obyvatelstvo .....	18
4. MÍNÓJSKÉ NÁBOŽENSTVÍ .....	19
4.1. Pantheon.....	19
4.1.1. Idoly bohyň.....	20
4.1.2. Hadí bohyně.....	20
4.1.3. Bohyně se zvednutýma rukama.....	22
4.1.4. Paní zvířat a jiné bohyně .....	22
4.1.5. Pán zvířat .....	23
4.2. Rituály.....	24
4.2.1. Tanec s býky.....	25
4.2.2. Pohřební rituály .....	27
4.2.3. Přechodové rituály.....	29
4.2.4. Posvátná svatba .....	30
4.2.5. Uctívání sloupů a stromů.....	31
4.3. Aktéři rituálu .....	32
4.3.1. Kněz-král .....	32
4.3.2. Kněžka-královna.....	33
4.3.3. Ostatní účastníci rituálu.....	34
4.4. Kultovní předměty a symboly.....	36
4.4.1. Rohy posvěcení .....	36

4.4.2. Dvojitá sekera .....	37
4.4.3. Rhyton .....	38
4.4.4. Hadí tuba .....	39
4.5. Kultovní místa.....	40
4.5.1. Svatyně na vrcholcích hor a kopců.....	40
4.5.2. Jeskynní svatyně.....	43
4.5.3. Venkovské svatyně.....	44
4.5.4. Paláce, palácové svatyně a domácí svatyně .....	46
5. ZÁVĚR .....	49
Seznam použité literatury.....	50
Příloha .....	54



## 1. ÚVOD

V této práci se zabývám minojskou civilizací, která existovala na Krétě v době bronzové, a předně minojským náboženstvím, jemuž je zde věnován hlavní zájem. Úvodní kapitoly přináší popis archeologických pramenů, především písma a některých mytologických příběhů, které jsou s Krétou určitým způsobem spjaty. Dále se ve stručnosti věnuji historii archeologického bádání a významným archeologům a badatelům, kteří se tímto tématem zabývali nebo v současné době zabývají. V další části pak podávám historicko-kulturní nástin doby minojské a popis obyvatelstva. Stěžejní část práce je věnována minojskému náboženství. Pokusím se charakterizovat jednotlivá božstva a jejich funkce, popsat některé rituály, vybrané kultovní předměty, významné symboly a kultovní místa. Od té doby, co Arthur Evans objevil tuto civilizaci, uplynulo jedno století. Stále zůstává uznávaným badatelem, ale některé z jeho závěrů již byly přehodnoceny, proto se také pokouším sledovat současnou diskusi k tomuto tématu.

Tato práce se opírá výhradně o studium sekundárních pramenů, z větší části cizojazyčné literatury. Bohužel, o tomto náboženství se v českém prostředí publikuje velmi málo. Cílem této práce je tedy podat základní charakteristiku minojského náboženství a popsat téma, které u nás není až tak zpracované. Téma jsem si vybrala z důvodu svého zájmu o starověká evropská náboženství. Vzestup zájmu o starověká náboženství obecně, je mimo jiné spojen s feministickým hnutím, kdy se pozornost obrátila k civilizacím, o kterých se předpokládalo, že charakter jejich společnosti byl matriarchální a v náboženství dominovala ženská božstva. Tak to bylo i v případě Kréty.

## 2. ARCHEOLOGICKÉ PRAMENY

### 2.1. Primární prameny

#### 2.1.1. Písmo

Z prehistorické doby na Krétě jsou doloženy tři systémy písma. Je to písmo hieroglyfické, lineární A a lineární B. Krétské hieroglyfické písmo se poprvé objevuje na konci 3. tis. př. n. l. a naposled asi v polovině 2. tis. př. n. l. Lineární písmo A je doloženo v 18. století př. n. l. a bylo používáno asi až do roku 1450 př. n. l. Lineární písmo B bylo užíváno přibližně od roku 1600 do roku 1200 př. n. l.<sup>1</sup>

Nejstarší mínójské písmo – hieroglyfické – bylo zaznamenáváno na hliněné tabulky a kamenná pečetidla.<sup>2</sup> Písmo obsahuje piktograficky zobrazené pojmy, slabičné hláskové znaky, číselná a měrná označení.<sup>3</sup> Je pravděpodobné, že na pečetidlech jsou zaznamenána jména a tituly úředníků a funkcionářů a na hliněných tabulkách, které sloužily k zaznamenávání ekonomických údajů, jsou zapsány určité seznamy a soupisy různého druhu.<sup>4</sup>

Z varianty hieroglyfického písma se vyvinulo lineární písmo A, které se stalo „nejvšestrannějším egejským slabičným písemným systémem“.<sup>5</sup> Toto písmo lze rozdělit do dvou kategorií. Za prvé písemné záznamy náboženského charakteru a za druhé záznamy, které sloužily k praktickým účelům. Písmo tedy nesloužilo jen k zaznamenání administrativně-ekonomických dat, ale také k soupisu informací z oblasti náboženství. Mnoho nápisů bylo totiž nalezeno i na předmětech, které měly kultovní funkci. Pomocí lineárního písma A bylo možné zapsat i číselný systém, založený na desítkové soustavě.<sup>6</sup>

Lineární písmo B sloužilo také k zaznamenávání ekonomických dat, stejně tak jako obě předchozí písma. Zapisovalo se na hliněné tabulky a je velmi pravděpodobné, že také na jiný materiál podléhající zkáze, například palmové listy, které se ovšem do

---

<sup>1</sup> OLIVIER, J.-P. „Cretan Writing in the Second Millennium B. C.“, s. 377, 378.

<sup>2</sup> BARTONĚK, Antonín. Písmo a jazyk mykénské řečtiny, s. 21.

<sup>3</sup> Tamtéž.

<sup>4</sup> KOBER, Alice E. „The Minoan Scripts“, s. 87.

<sup>5</sup> BARTONĚK, Antonín. Písmo a jazyk mykénské řečtiny, s. 21.

<sup>6</sup> KOBER, Alice E. „The Minoan Scripts“, s. 90.

současné doby nedochovaly.<sup>7</sup> Toto písmo bylo rozluštno M. Ventrisem ve spolupráci s J. Chadwickem v roce 1952 a bylo oznaeno za starořecký dialekt.<sup>8</sup> K rozluštění lineárního písma B přispělo především to, že bylo doloeno velkým množstvím materiálů. Systém navíc spadá do kategorie indoevropských jazyků, které jsou dobře zdokumentované, poměrně známé a dostatečně prostudované.<sup>9</sup> Toto písmo se skládá z pojmových ideogramů, číselných i měrných oznaení.<sup>10</sup>

### 2.1.2. Antické prameny

Mimo písma, spadají do primárních pramenů také díla některých antických autorů. Několik zpráv o Krétě lze najít v Homérových eposech *Ílias a Odysseia*, v *Dějínách* historiků Hérodota a Polybia, v díle *Geógrafika* řeckého historika a zeměpisce Strabóna nebo v práci dějepisce Diodóra Sicilského, autora *Bibliothéky*. Fragmnty lze najít také v pracích Thúkýdida nebo Epimenida.<sup>11</sup>

## 2.2. Sekundární prameny

### 2.2.1. Cestopisy

Mezi těmi, kdo navštívili Krétu a sepsali o ní své poznatky, byl italský cestovatel a kartograf Cristoforo Buondelmonti, který výsledky své práce publikoval v knize *Descriptio insulae Cretae* (1417). Část jeho poznatků je také zařazena v *Creta Sacra* Flaminia Cornelia (1755). Několik krétských památek pospali v 16. století Francesco Barozzi a Onorio Belli. Krétu navštívil také Pierre Belon, který zaznamenal svoji cestu ve spise *Les observations de plusieurs singularitez et choses memorables trouvées en Grèce, Asie, Judée, Egypte, Arabie et autres pays étrangers*. Odkazy na Krétu v dílech starověkých autorů shromáždil Johannes Meursius ve své knize *Creta* (1675) a podobně shromáždil poznatky z různých zdrojů Olfert Dapper v *Description Exacte des Isles de l'Archipel* (1703).

Na počátku 18. století navštívil ostrov francouzský botanik Joseph Pitton de Tournefort a v roce 1717 publikoval knihu *Relation d'un voyage du Levant*. Několik

<sup>7</sup> KOBER, Alice E. „The Minoan Scripts“, s. 91.

<sup>8</sup> BARTONĚK, Antonín. Písmo a jazyk mykénské řečtiny, s. 29.

<sup>9</sup> OLIVIER, J.-P. „Cretan Writing in the Second Millennium B. C.“, s. 382.

<sup>10</sup> BARTONĚK, Antonín. Písmo a jazyk mykénské řečtiny, s. 29.

<sup>11</sup> HUTCHINSON, R. W. Prehistoric Crete, s. 24.

informací podali Richard Pococke, anglický antropolog a biskup, ve druhém vydání *Description of the East and Some other Countries* (1745), a anglický zeměpisec John Anthony Cramer v knize *Description of Ancient Greece* (1828). První odborné zprávy o Krétě podal Karl Hoeck v knize *Kreta* (1823) a Robert Pashley v publikaci *Travels in Crete* (1837), který na ostrově identifikoval mnoho významných nalezišť. Popis ostrova, především jeho flóry a fauny podává A. B. R. Trevor-Battye, britský přírodovědec a cestovatel, ve své práci *Camping in Crete* (1913). Mezi další autory patří například geograf a admirál T. A. B. Spratt se svými *Travels and Researches in Crete* (1865) nebo Victor Raulin s knihou *Description physique et naturelle de l'île de Crete* (1867).<sup>12</sup>

### 2.2.2. Archeologický výzkum

Systematický archeologický výzkum začal na Krétě na přelomu 20. století. Mezi první archeology, kteří zde prováděli vykopávky, patří Minos Kalokairinos, který začal výzkum v roce 1878. Dalším významným archeologem byl Federico Halbherr, který zde pracoval od roku 1884, Joseph Hazzidakis, J. L. Myres, D. G. Hoghart nebo Duncan Mackenzie. Za objevitele mínójské civilizace je považován Arthur Evans, který poprvé přijel na Krétu v roce 1893 za účelem studia pečetidel. Následující rok publikoval *Cretan Pictographs, and Pre-Phoenician Script*. V roce 1901 publikoval článek *The Mycenaean Tree and Pillar Cult* a pět let poté *Essai de classification des époques de la civilisation minoenne* a *Prehistoric Tombs of Knossos*. V roce 1909 vyšla *Scripta Minoa* a v roce 1921 *Palace of Minos*.<sup>13</sup>

Po roce 1900 se na výzkumu podílelo mnoho dalších archeologů a badatelů. Mezi práce z této doby, které se zabývají starověkou krétskou civilizací, patří kniha *Decorative Art of Crete in the Bronze Age* Edith Hall (1907), *La Crete ancienne* L. P. Lagranga, *The Discoveries in Crete* R. M. Burrowse (1908) nebo *Zeit und Dauer der kretisch-mykenischen Kultur* Diedricha Fimmena (1909).<sup>14</sup> Autorem, který přispěl ke studiu řeckého (a římského) náboženství, byl také Martin Persson Nilsson. Jeho kniha *Minoan-Mycenaean Religion, and Its Survival in Greek Religion* (1927) patří i v současné době mezi často citovaná díla. Je autorem mnoha dalších prací, mezi ně patří

---

<sup>12</sup> HUTCHINSON, R. W. Prehistoric Crete, s. 21-19, HUXLEY, Davina. Cretan Quests, s. 1-7.

<sup>13</sup> HUTCHINSON, R. W. Prehistoric Crete, s. 26, 27.

<sup>14</sup> Tamtéž, s. 27.

například *The Mycenaean Origin of Greek Mythology* (1932), *Greek Popular Religion* (1940), *Greek Folk Religion* (1961) nebo *Cults, Myths, Oracles, and Politics in Ancient Greece* (1986).

V roce 1929 se stal vedoucím výzkumu v Knóssu J. D. S. Pendlebury, který napsal *Guide to the Stratigraphical Museum in the Palace of Knossos* (1933), *Handbook to the Palace of Minos, Knossos* (1933) a *The Archaeology of Crete* (1939).<sup>15</sup> Po něm se stal ředitelem R. W. Hutchinson, kterému vyšla v roce 1962 publikace *Prehistoric Crete*<sup>16</sup>. Dalšími autory jsou například F. R. Willetts: *Cretan Cults and Festivals* (1962) a *The Civilization of Ancient Crete* (1977), Bogdan Rutkowski: *The Cult Places of the Aegean* (1986). Od poloviny 20. století výzkum poměrně pokročil a stále se vyvíjí současně s vývojem moderních technologií, a také průzkum nově objevených nálezů a krétských památek přispívá k pochopení náboženského rozměru mýkénské civilizace.

Mezi současné autory patří především Nannó Marinatos, která se zabývá řeckým a mýkénským náboženstvím a také historií bádání v těchto oblastech. Je autorkou publikací *Minoan Sacrificial Ritual* (1986), *Minoan Religion* (1993), *The Goddess and the Warrior* (2000), *Minoan Kingship and the Solar Goddess* (2009), je také spoluautorkou publikací *Sanctuaries and Cults in the Aegean Bronze Age* (1981) a *Greek Sanctuaries* (1995). Další významnou autorkou je Lucy Goodison, která se zabývá mimo jiné archeologií a mytologií. Mezi její práce patří *Death, Women, and the Sun* (1989), *Moving Heaven and Earth* (1990) nebo publikace *Ancient Goddesses* (1998), na které se podílela ve spolupráci s Christine Morris. Mezi badatele v oblasti mýkénského náboženství patří také Geraldine C. Gessel, které vyšla publikace *Town, Palace, and House Cult in Minoan Crete* (1985), Rodney Castleden: *The Knossos Labyrinth* (1990) a *Minoans* (1993), Walter Burkert, autor publikace *Greek Religion* (1987) nebo Peter Warren, autor knihy *Minoan Religion as Ritual Action* (1988).

Česká literatura je v tomto ohledu poněkud chudší a publikací, které by se zabývaly přímo mýkénským náboženstvím, je velice málo. Jediným českým autorem, který je v této práci uveden a z jehož knihy *Náboženství antického Řecka* (2004) čerpám, je Radislav Hošek. Dále jsou to české překlady cizojazyčných děl – Reynold Higgins: *Mýkénské a mýkénské umění* (1973), Heinz Geiss: *Starověký Knóssos* (1985),

<sup>15</sup> HUXLEY, Davina. *Cretan Quests*, s. 30-32.

<sup>16</sup> Tamtéž, s. 38.

nebo Sosso-Logiadu Platonos: *Knóssos*. Poslední tři jmenované tituly se ale zabývají předně mínójskou kulturou a civilizací, okrajově náboženstvím.

### 2.3. Mytologie

Kréta je také místem, kde se odehrává několik řeckých mýtů. Ty mohou částečně přispět k pochopení některých aspektů mínójské civilizace a také zachytit propojení mezi mínójským a řeckým náboženstvím, neboť mnoho řeckých bohů a hrdinů je s Krétou určitým způsobem spjato.

Jedním z příběhů je vyprávění o Európe a jejím synovi, legendárním králi Mínóvi, podle kterého Arthur Evans pojmenoval mínójskou civilizaci. Zeus svedl Európu v podobě krásného bílého býka, unesl ji na Krétu a měl s ní tři syny, kteří se jmenovali Sarpedón, Mínós a Rhadamanthys. Zeus Európu opustil a ta se pak na Krétě provdala za krále Asteria, který syny jmenoval svými dědici. Když král zemřel, byl to Mínós, který si nárokoval právo na trůn. Tvrdil, že bohové vyslyší každou jeho prosbu a tímto chtěl své vladařské právo potvrdit. Zasvětil oltář Poseidónovi a žádal ho, aby se z moře vynořil býk, kterého mu poté bude obětovat. Když se z moře vynořil nádherný bílý býk, Mínós boha oklamal a místo něj obětoval jiného býka ze svého stáda.<sup>17</sup>

Poté se oženil s Pásifaé, skrze niž se Poseidón králi pomstil a nastrojil to tak, že se jeho žena chorobně zamilovala do býka, kterého král tehdy nechtěl obětovat.<sup>18</sup> Pásifaé se se svou vášní svěřila Daidalovi, slavnému umělci, který vyrobil dutou dřevěnou krávu a potáhl ji kravskou kůží. Dřevěná kráva byla dopravena na louku, kde se pásal onen býk. Daidalos se mezitím vzdálil a Pásifaé čekala uvnitř krávy, až se naplní její touhy. S býkem pak zplodila Mínótaura, obludu s býčí hlavou a lidským tělem. Ten se skrýval v neproniknutelném bludišti – labyrinthu –, který Daidalos postavil.<sup>19</sup> Když po nějaké době Mínós zjistil, k čemu Daidalos jeho ženě dopomohl, zavřel je i s jeho synem Íkarem do labyrinthu. Daidalos zhotovil dva páry křídel, aby mohli uprchnout z Kréty. Varoval svého syna, aby se nevznášel příliš vysoko, ani neklesal příliš nízko.

---

<sup>17</sup> KERÉNYI, K. Mytologie Řeků II, s. 88.

<sup>18</sup> Podle jiné verze příběhu bylo příčinou Poseidónova hněvu to, že král mu každý rok obětoval nejlepšího býka ze svého stáda, ale jeden rok obětoval pouze druhého nejlepšího. Podle dalších to byl Zeus, který se hněval, nebo bohyně Afrodité, u které si Pásifaé zapomněla získat přízeň a tak ji potrestala chorobným chtíčem.

<sup>19</sup> GRAVES, Robert. Řecké mýty I, s. 305, 306.

Íkaros ale neposlechl a vznesl se ke slunci. Jeho křídla roztála, spadl do moře a utopil se.<sup>20</sup>

Zdá se, že v Európině příběhu je Diem krétský bůh, který se zjevuje v podobě býka<sup>21</sup> a Mínós byl nejspíše královským titulem v dynastii, která vládla na Krétě na počátku druhého tisíciletí.<sup>22</sup> Mýtus o spojení mezi Pásifaé a býkem může odkazovat na rituální svatbu mezi kněžkou a králem, která se nezavršovala veřejně, jak naznačuje Daidalův diskretní odchod z louky.<sup>23</sup>

Další příběh vypráví o Théseovi a smrti Mínótaura. Mínós nařídil, aby Athéňané každý devátý rok posílali sedm mladíků a sedm dívek do krétského labyrintu, jako oběti pro Mínótaura. Stalo se, že jedním z vybraných obětí byl i Théseus, který byl buď vylosován, nebo se přihlásil dobrovolně.<sup>24</sup> Stanovil si ale podmínku, že pokud Mínótaura zabije, daň bude zrušena. Když přijel na Krétu, zamilovala se do něj Mínóova dcera Ariadné a zavázala se mu pomoci přemoci jejího nevlastního bratra. Než Daidalos opustil Krétu, věnoval jí kouzelné klubko, díky němuž se v labyrintu neztratila. Klubko dala Théseovi a ten Mínótaura přemohl.<sup>25</sup> Tento příběh může být pozůstatkem vzpomínky na rituál, při kterém skutečně probíhala lidská oběť, která byla vykonána pro krétské božstvo v podobě býka.<sup>26</sup>

Kréta je také považována za legendární rodiště nejvyššího řeckého boha, Dia. Jeho matkou byla Rheá a otcem Kronos. Tomu bylo předpovězeno, že jej svrhne jedno z jeho dětí. Proto pokaždé, když mu Rheá porodila potomka, spolkl ho. Když porodila Dia, svěřila ho své matce Gáie a ta ho odnesla na Krétu a ukryla v jeskyni Dikté. Kolem jeho kolébky stáli ozbrojení Kúrėti, tloukli oštěpy do štítů a křičeli, aby Kronos neslyšel Diův pláč a nenašel ho.<sup>27</sup> Legendární jeskyně Dikté je ztotožňována s jeskyní poblíž osady Psychro, která se nachází na Krétě, ale zdá se, že spojitost mezi těmito jeskyněmi je chybná.<sup>28</sup>

---

<sup>20</sup> GRAVES, Robert. Řecké mýty I., s. 326.

<sup>21</sup> KERÉNYI, K. Mytologie Řeků II, s. 87.

<sup>22</sup> GRAVES, Robert. Řecké mýty I, s. 307.

<sup>23</sup> Tamtéž, s. 309.

<sup>24</sup> Tamtéž., s. 352.

<sup>25</sup> Tamtéž., s. 353.

<sup>26</sup> BUENGER, Theodore A. Crete in the Greek Tradition, s. 43.

<sup>27</sup> GRAVES, Robert. Řecké mýty I, s. 36, 37.

<sup>28</sup> Tamtéž, s. 41.

### 3. KULTURNĚ HISTORICKÝ NÁSTIN

#### 3.1. Kréta a dějiny minojské civilizace

Kréta je ostrov nacházející se ve Středoziemním moři, ležící na křižovatce námořních a obchodních cest mezi Evropou, Asií a Afrikou (obr. 1, 2). Kréta v době bronzové byla nejspíše konfederací městských států. Každý stát měl vlastního vládce a palácový komplex. Po destrukci paláců v roce 1450 byl obnoven pouze palác v Knóssu a došlo tedy pravděpodobně k centralizaci moci.<sup>29</sup> Krétská expanze dosáhla až na egejské ostrovy, maloasijské pobřežní pruhy, ostrovy Karpathos, Keos, Mélos, Samos a Thériu, na západní pobřeží Anatólie a pozdější řeckou pevninu.<sup>30</sup> Vliv Kréty na Řecko je rozpoznatelný i z mytologických příběhů, neboť některá řecká božstva byla původně minojská nebo byla nějakým způsobem spjata s Krétou.<sup>31</sup>

Ostrov byl osídlen již v době neolitu, tj. 6 tis. př. n. l. Obyvatelé se věnovali zemědělství, hospodářství a chovu dobytka. Přebývali v jeskyních nebo kamenných domech. Zpracování kovů jim nebylo známo, k výrobě nástrojů používali kámen.<sup>32</sup>

V době bronzové na Krétu přišli přistěhovalci z Malé Asie a splynuli s původním neolitickým obyvatelstvem<sup>33</sup>. Vzniká minojská civilizace, která byla objevena Arthurem Evansem. Dějiny této civilizace rozdělil na základě klasifikace keramiky do tří stadií: raně, středně a pozdně minojské období (obr. 3). V současné době se používá také klasifikace dějin N. Platona, který přihlíží k destrukci paláců: předpalácové období, období starých a nových paláců a postpalácové období (obr. 4).

V předpalácovém období vrůstá kontakt Kréty s Anatólií, Blízkým východem a Egyptem a díky tomu dochází k rozvoji obchodu. Začalo se využívat bronz a dalších kovů pro zhotovení náradí a zbraní.<sup>34</sup> V tomto období převládala pohřebiště ve formě kopulových hrobek nebo hřbitovů s ohradou a stavěly se domy z kamene nebo cihel.<sup>35</sup> Lidé žili v osadách: „*Můžeme předpokládat, že v osadách vládlo rodové zřízení a že*

<sup>29</sup> CASTLEDEN, Rodney. Minoans, s. 23.

<sup>30</sup> GEISS, Heinz. Starověký Knóssos, s. 94.

<sup>31</sup> BUENGER, Theodore A. Crete in the Greek Tradition, s. 70.

<sup>32</sup> LOGIADU-PLATONOS, Soso. Knóssos, s. 7.

<sup>33</sup> HIGGINS, Reynold. Minojské a mykénské umění, s. 17.

<sup>34</sup> GESELL, Geraldine C. Town, Palace, and House Cult in Minoan Crete, s. 7.

<sup>35</sup> LOGIADU-PLATONOS, Soso. Knóssos, s. 12.



takové činnosti jako rolnictví, chov dobytka, mořské výpravy a obchod se rozvíjely a nabývaly specializace.“<sup>36</sup> Nálezy z této doby tvoří především kovové předměty, keramika, šperky nebo pečetidla. Kult nejspíše probíhal v osadách i jednotlivých domech.<sup>37</sup>

V období starých paláců na místo rodového zřízení nastupuje organizované království. Vznikají první palácová centra: Knóssos, Faistos, Mallia, Zakro. Paláce byly vystavěny kolem ústředního nádvoří, měly zdobené fasády a mnoho místností jak pro praktické, tak pro kultovní využití.<sup>38</sup> Krétské paláce nebyly opevněny, takže se mohly volně šířit směrem od nádvoří dál.<sup>39</sup> Byly nalezeny nádoby z kamene a fajánsu, nářadí z bronzu a stříbra, zlaté šperky ad. Kult probíhal hlavně v městských a palácových svatyních a v místnostech sloužících jako svatyně v jednotlivých domech.<sup>40</sup> Formuje se mínójský pantheon, v čele s ženským božstvem. Kolem roku 1700 př. n. l. proběhla přírodní katastrofa, nejspíše zemětřesení, které zničilo paláce a osady z období starých paláců.<sup>41</sup>

Období nových paláců je vrcholem mínójské civilizace. Staré a zničené paláce byly znovu vystavěny v mnohem velkolepější podobě. Vznikaly také nové osady, cesty nebo přístavy současně s rozvojem mořeplavectví. „*Sociální struktura společnosti měla snad charakter feudální a theokratický: král, úřadující v každé residenci, byl pravděpodobně nejvyšším knězem.*“<sup>42</sup> Typické, pro toto období, jsou nástěnné malby. Byly nalezeny sošky z fajánsu a terakoty, pečetní prsteny z polodrahokamů a drahokamů nebo bronzové nářadí. V pantheonu dominuje ženské božstvo s mnoha aspekty, po boku s mužským božstvem. Kolem roku 1450 došlo k výbuchu sopky na Théře, který zničil paláce a osady na Krétě. Poté byl znovu vystavěn pouze palác v Knóssu.<sup>43</sup>

V období postpalácovém došlo k definitivní destrukci a žádný z paláců již nebyl znovu vystavěn. Na Krétu přichází mykénské obyvatelstvo, které staví v jiných neobydlených lokalitách. Náboženství a kult neprošly přílišnými změnami. V poslední

---

<sup>36</sup> LOGIADU-PLATONOS, Soso. Knóssos, s. 12.

<sup>37</sup> GESELL, Geraldine C. Town, Palace, and House Cult in Minoan Crete, s. 8.

<sup>38</sup> LOGIADU-PLATONOS, Soso. Knóssos, s. 12.

<sup>39</sup> HIGGINS, Reynold. Mínojské a mykénské umění, s. 21.

<sup>40</sup> GESELL, Geraldine C. Town, Palace, and House Cult in Minoan Crete, s. 14.

<sup>41</sup> LOGIADU-PLATONOS, Soso. Knóssos, s. 17.

<sup>42</sup> Tamtéž, 18.

<sup>43</sup> Tamtéž, s. 23, 25.

fázi tohoto období vzniká krize, která je důsledkem nájezdů tzv. „mořských“ národů. Na Krétu přicházejí Dórové. Spolu s vpádem tohoto národa kolem r. 1100 př. n. l. začíná na Krétě období řeckých dějin.<sup>44</sup>

### 3.2. Mínójské obyvatelstvo

Díky archeologickým nálezům jako jsou kosterní pozůstatky, fresky, sošky, votivní dary nebo pečetidla, si můžeme představit, jak mínójské obyvatelstvo vypadalo. Mínójsci měli štíhlou a nevysokou postavu, byli zobrazováni s velkýma očima mandlového tvaru, výrazným obočím, rovným nosem a tmavými vlnitými vlasy, které jim splývaly po ramena nebo do pasu. Muži měli atletickou postavu, široká ramena a stehna, úzký pas a hubená lýtka. Jejich těla byla opálená, někdy s nádechem až do hnědé nebo červené barvy. Naproti tomu ženy byly zobrazovány se světlou pletí. Typickým rysem ženské postavy byl vosí pas a mnohdy odhalená prsa.<sup>45</sup>

Otázkou však zůstává, zda většina mínójského obyvatelstva takto opravdu vypadala. Je možné, že lidé byli zobrazováni v podobě, která představovala ideál a cíl, se kterým byl každý člověk srovnáván. Je také možné, že takto byli zobrazováni pouze mladí lidé.<sup>46</sup>

Co se týče účesu, muži nosili jak krátké, tak polodlouhé nebo dlouhé vlasy. Je pravděpodobné, že krátký sestřih byl preferován v určitých typech povolání, z důvodu praktičnosti a bezpečnosti. Zajímavé ale je, že například býčí artisté jsou zobrazováni s dlouhými vlasy, což bylo při přeskoku býka poměrně nepraktické, ale bylo to nejspíše součástí rituálu. Muži chodili většinou oholeni, vousy nebo knír byl pouze lokální záležitostí, záležitostí určité skupiny nebo věci osobní preference. Ženy nosily vlasy vyčesané nahoru do drdolu a svázané stuhou, nad čelem a spánky je nechávaly spuštěné nebo nosily jednoduchý hladký účes.<sup>47</sup>

Muži nosili bederní zástěrku ovinutou kolem pasu nebo přidrženu opaskem. Běžná byla i krátká nebo delší sukně, asi do poloviny lýtek. Při rituálech oblékali také dlouhé ženské sukně nebo kožené oděvy z obětovaných zvířat. Ženy nosily krátkou

---

<sup>44</sup> LOGIADU-PLATONOS, Soso. Knóssos, s. 29.

<sup>45</sup> CASTLEDEN, Rodney. Minoans, s. 9.

<sup>46</sup> Tamtéž, s. 10.

<sup>47</sup> Tamtéž, s. 15.

sukni nebo volné roucho splývající ke kotníkům, přepásané páskem. Ke kultovním účelům oblékaly korzet s hlubokým výstřihem odhalujícím prsa a dlouhou volánovitou sukni se zástěrkou a páskem: „Často se předpokládá, že velká volánovitá sukň patřila k běžnému ženskému oděvu, ale rozhodně to není jisté: její užití možná bylo omezeno pro náboženské obřady.“<sup>48</sup>

Chodilo se na boso nebo v sandálech. Výrobními materiály byly len, vlna, hedvábí, kožešiny nebo zvířecí kůže. Běžně se k obarvování používala purpurová barva.<sup>49</sup> Nosily se také klobouky, u žen vysoké a špičaté v rozmanitých stylech<sup>50</sup>. Některé z nich mohly být určeny pouze k rituálním účelům, jiné pro běžné nošení. Běžně se užívaly také kosmetické pomůcky: bronzová čepel jako žiletka na holení, pinzety, zrcadla z vyleštěného bronzu, dřevěné hřebeny a různé druhy šperků, jako náušnice, náhrdelníky, náramky, ozdoby do vlasů, jehlice nebo čelenky. Používala se také barviva pro nalíčení tváře a očí.<sup>51</sup>

## 4. MÍNÓJSKÉ NÁBOŽENSTVÍ

### 4.1. Pantheon

Někteří badatelé předpokládali, že v čele mínójského pantheonu stála Velká bohyně a že tato bohyně bylo později rozdělena do několika specializovaných božstev, kdy každé z nich neslo jeden nebo více z jejích aspektů. Tento vývojový proces se zdá být obrácený oproti tomu, jak probíhal v jiných civilizacích, kdy naopak docházelo ke slučování několika božstev v jediné, které přijímalo více aspektů a tak i širší sféru svého vlivu.<sup>52</sup> Není stále úplně jisté, zda existovalo množství bohyň, nebo jedna bohyně s různými aspekty, ale koncept polyteismu se zdá být pravděpodobnější, neboť civilizace, které byly na stejném vývojovém stupni jako civilizace mínójská, měly množství božstev.<sup>53</sup> Mínójský pantheon se neskládal pouze z ženských božstev, ale své místo v něm měli i bohové, kteří podobně jako bohyně měli pod dohledem různé oblasti

---

<sup>48</sup> CASTLEDEN, Rodney. Minoans, s. 14.

<sup>49</sup> GEISS, Heinz. Starověký Knossos, s. 52.

<sup>50</sup> CASTLEDEN, Rodney. Minoans, s. 15.

<sup>51</sup> GEISS, Heinz. Starověký Knossos, s. 55.

<sup>52</sup> CASTLEDEN, Rodney. Minoans, s. 124.

<sup>53</sup> NILSSON, Martin P. Minoan-Mycenaean Religion, s. 338.

života. Některá božstva se transformovala a přetrvala do řeckého a římského období pod jinými jmény.

#### 4.1.1. Idoly bohyně

Z předpalácového období se dochovaly figurky bohyně ve dvou typech. Jsou to bohyně, které buď drží džbán (obr. 5) nebo mají ruce přiložené pod prsy (obr. 6). Většina z nich byla nalezena v hrobkách, pouze jeden exemplář ve svatyni v osadě. Figurky bohyně jsou v různém provedení a mají na sobě odlišné dekorativní motivy, je tedy možné, že určitý exemplář vždy representoval určitý aspekt bohyně.<sup>54</sup> Nejspíše měly kromě symbolického významu také užitný charakter a byly používány při rituální úlitbě tekutin. Některé z bohyně mají na místě prsou dva otvory, kterými byla tekutina z nádoby vylévána.<sup>55</sup> Ty z bohyně, které drží v ruce džbán, mohly být spojovány s hojností<sup>56</sup> a ty s rukama přiloženými pod prsy by mohly ukazovat k uctívání bohyně plodnosti<sup>57</sup> (obr. 7). Jejich zvonovitý tvar může naznačovat jak plodnost, tak i těhotenství.<sup>58</sup> Na některých místech byla figurka bohyně nalezena spolu se zvířecími figurkami, je tedy pravděpodobné, že již v tomto období byla bohyně považována za ochránkyni přírody.<sup>59</sup> U jedné z nalezených bohyně se předpokládá, že představuje předpodobu Hadí bohyně (obr. 8), a to kvůli klikatému motivu, který má na šatech.<sup>60</sup>

#### 4.1.2. Hadí bohyně

Předpokládá se, že byla uctívána tzv. Hadí bohyně. Dvě nejznámější fajánsové sošky, které reprezentují tento typ bohyně, pocházejí ze svatyně v paláci v Knóssu. Jedna z nich má hady obtočené kolem paží a pasu, na sobě má dlouhou zvonovou sukni s dvojitou zástěrkou, korzet odhalující prsa a na hlavě klobouk (obr. 9). Druhá má pozvednuté ruce, ve kterých drží dva hady, na sobě má dlouhou volánovitou sukni se zástěrkou, korzet s krátkými rukávy a hlubokým výstřihem a na hlavě čelenku (obr. 10). Tyto dva exempláře představují jediné dvě bohyně spojené s hady, které pocházejí

---

<sup>54</sup> GESELL, Geraldine C. Town, Palace, and House Cult in Minoan Crete, s. 64.

<sup>55</sup> MARINATOS, Nannó. Minoan Religion, s. 147.

<sup>56</sup> CASTLEDEN, Rodney. Minoans, s. 65.

<sup>57</sup> GESELL, Geraldine C. Town, Palace, and House Cult in Minoan Crete, s. 64.

<sup>58</sup> Tamtéž, s. 7.

<sup>59</sup> MARINATOS, Nannó. Minoan Religion, s. 147.

<sup>60</sup> GESELL, Geraldine C. Town, Palace, and House Cult in Minoan Crete, s. 61.

z palácového období.<sup>61</sup> Navíc doposud nebyla objevena žádná reprezentace těchto bohyň na freskách nebo pečetních prstenech.<sup>62</sup> Další figurka Hadí bohyně, ze slonoviny a zlata, pochází z pozdní doby minójské. Ženská postava má pozvednuté ruce a v nich drží dva hady. Na sobě má dlouhou volánovitou sukni, pásek zdůrazňující štíhlý pas, korzet s hlubokým výstřihem a na hlavě širokou čelenku (obr. 11).

Předpokládalo se, že Hadí bohyně byla spjata s domácím kultem, byla ochránkyní domácností a později se transformovala do podoby bohyně Athény nebo Héry.<sup>63</sup> Žádné sošky Hadích bohyň ale nebyly nalezeny v domácích svatyních, takže předpoklad jejich spojení s domácím kultem může být chybný.<sup>64</sup> Z výrazu bohyň lze usoudit, že s hady, poměrně nebezpečnými a obávanými zvířaty, zacházejí beze strachu a ovládají je.<sup>65</sup> Tím prokazují určitou formu nadpřirozených schopností<sup>66</sup> a jejich moc nad přírodou.<sup>67</sup>

„Had je silným náboženským symbolem, protože vyvolává odlišné, někdy protikladné, asociace.“<sup>68</sup> Má jak pozitivní význam, kvůli tomu že svléká kůži, symbolizuje obnovu a regeneraci a je spojován se znovuzrozením a plodností.<sup>69</sup> Zároveň ale představuje děsivého tvora, který vylézá ze země a je tedy spojován s podsvětím<sup>70</sup>. N. Marinatos však poukazuje na to, že symbolické spojení hadů s podsvětím, je prvkem řeckého náboženství a tento prvek je pak zpětně projektován na náboženství doby bronzové<sup>71</sup>. Had může představovat také falický symbol nebo může být spojen s transformací a přechodovými rituály. V minójském umění se hadi objevují pouze v souvislosti s ženami, nezdá se, že by byli spojeni s muži.<sup>72</sup>

---

<sup>61</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 148.

<sup>62</sup> LAPATIN, Kenneth. *Mysteries of the Snake Goddess*, s. 76.

<sup>63</sup> CASTLEDEN, Rodney. *Minoans*, s. 124.

<sup>64</sup> GESELL, Geraldine C. *Town, Palace, and House Cult in Minoan Crete*, s. 65.

<sup>65</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 157.

<sup>66</sup> LAPATIN, Kenneth. *Mysteries of the Snake Goddess*, s. 76.

<sup>67</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 158

<sup>68</sup> Tamtéž, s. 157.

<sup>69</sup> LAPATIN, Kenneth. *Mysteries of the Snake Goddess*, s. 80.

<sup>70</sup> Tamtéž, s. 158.

<sup>71</sup> MARINATOS, Nannó. *The Goddess and the Warrior*, s. 117.

<sup>72</sup> MOSS, Marina L. *The Minoan Pantheon*, s. 16.

#### 4.1.3. Bohyně se zvednutýma rukama

Bohyně se zvednutýma rukama (obr. 12) se dochovaly z pozdního mýnójského období.<sup>73</sup> Mívají na hlavách čelenku a na ní umístěné různé předměty nebo symboly, jako jsou rohy posvěcení, ptáci nebo hadi. Tyto symboly naznačují různé aspekty bohyně. V případě ptáků, by se mohlo jednat o bohyni nebe, a v případě hadů, by se mohlo jednat o bohyni země. Pokud se dva nebo více symbolů objevují na čelence současně, naznačuje to spojení více aspektů v postavě jedné bohyně.

Jedna z nalezených bohyň má čelenku se třemi makovicemi (obr. 13), což by mohlo ukazovat k léčitelenskému aspektu bohyně.<sup>74</sup> Šťáva z makovic mohla být používána při ozdravujícím rituálu nebo k navození stavu podobnému transu. Soška tedy může representovat bohyni spjatou s léčitelstvím nebo i aktéra rituálu, který se snaží navázat kontakt s božstvem ve změněném stavu vědomí.<sup>75</sup> Další nalezená bohyně má na čelence dva ptáky a rohy posvěcení (obr. 14). Ptáci mohou symbolizovat spojení s nebem a soška představovat nebeské božstvo.<sup>76</sup>

#### 4.1.4. Paní zvířat a jiné bohyně

Bohyně je zobrazována také spolu se zvířaty. Mýnójská podoba Paní zvířat nejspíše přetrvala do pozdější doby v podobě bohyně Artemis a Diany.<sup>77</sup> Na některých vyobrazeních je ztvárněna bohyně, jak krmí zvířata (obr. 15). Tyto scény mohou odkazovat k její úloze dohlížet na přírodu, ale i mateřství a plodnost.<sup>78</sup> Je zobrazována i spolu s ptáky: „Bohyni často doprovázejí ptáci, zejména holubi a havrani, snad proto, že jejich křídla dávají najevo moc bohyně i v nadzemském ovzduší.“<sup>79</sup> Na jiných místech je zobrazena, jak je drží za krk (obr. 16) nebo za nohy (obr. 17).<sup>80</sup> Sama bohyně je někdy vyobrazena v podobě ptáka, s ptačí hlavou a křídly a s lidským tělem (obr. 18).

Někteří badatelé se domnívají, že byla uctívána Bohyně hor. Jejich předpoklad vychází především z interpretace pečetidla z Knóssu. Na něm je vyobrazena bohyně stojící nejspíše na vrcholu hory se dvěma lvy (obr. 19). Motiv lvů se nezdá být původně

<sup>73</sup> GESELL, Geraldine C. Town, Palace and House Cult in Minoan Crete, s. 61.

<sup>74</sup> Tamtéž, s. 65.

<sup>75</sup> MOSS, Marina L. Minoan Pantheon, s. 12.

<sup>76</sup> Tamtéž, s. 13.

<sup>77</sup> CASTLEDEN, Rodeny. Minoans, s. 127.

<sup>78</sup> MARINATOS, Nannó. The Goddess and the Warrior, s. 119.

<sup>79</sup> HOŠEK, Radislav. Náboženství antického Řecka, s. 42.

<sup>80</sup> MARINATOS, Nannó. Minoan Religion, s. 156.

mínójský, byl nejspíše přejat z jiné civilizace, protože se doposud nenašly žádné důkazy, které by nasvědčovaly tomu, že na Krétě kdy žili lvi.<sup>81</sup> Na levé straně výjevu se nachází nějaká architektonická struktura a na pravé straně stojí muž s rukou přiloženou k čelu, což je gesto salutace a prokazování úcty. Podle velikosti této mužské postavy lze usoudit, že se nejedná o pouhého uctíváče bohyně, ale jedná se o někoho, kdo měl významnější úlohu a postavení. Mohlo by se jednat o krále, pokud je zobrazená architektonická struktura palácem, v tom případě mohla být bohyně patronkou králů nebo mužů z vyšší společenské vrstvy<sup>82</sup>. Scéna by mohla zachycovat proces, kdy bohyně předává a potvrzuje panovnické právo krále<sup>83</sup> a zároveň mu poskytuje ochranu.<sup>84</sup>

Na dalších místech je bohyně zobrazena, jak přijíždí na loďce (obr. 20). Protože loďka je ve tvaru draka, tedy mytického tvora, naznačuje to, že tento dopravní prostředek je určen pro božstvo, nikoli pro člověka.<sup>85</sup> Božstva civilizací, které se nacházely podél řek, jako Egypt nebo Mezopotámie, připlouvají na loďce po řece, ale mínójská božstva, protože Kréta je ostrov obklopený mořem, přijíždějí na loďce po moři. Moře obklopuje ostrov a odděluje jej od okolního světa, může mít symbolický význam a vyznačovat hranici mezi „tímto“ a „oním“ světem.<sup>86</sup> Tyto scény mohou poukazovat na to, že se jedná o bohyni, která je patronkou mořeplavectví a ochránkyní lodí.<sup>87</sup>

#### 4.1.5. Pán zvířat

Bůh se nejčastěji objevuje v podobě Pána zvířat. V ikonografii je zobrazován se zvířaty, která krotí a podrobuje si je. Na vyobrazeních má nejčastěji krátké vlasy, často kudrnaté a na sobě bederní roušku s páskem. Má široký hrudník a svalnaté tělo, budí dojem síly a moci. Je zobrazován s různými zvířaty, se lvy, býky, kozami nebo psy (obr. 21, 22). Většinou je zobrazován se dvěma zvířaty, která drží v obou rukách. Jeho úlohou je dohlížet nad přírodou.<sup>88</sup> Bůh se objevuje také v pozici s rukama na hrudi a

---

<sup>81</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 156.

<sup>82</sup> MARINATOS, Nannó. *The Goddess and the Warrior*, s. 123.

<sup>83</sup> MOSS, Marina L. *The Minoan Pantheon*, s. 64.

<sup>84</sup> Tamtéž, s. 66.

<sup>85</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 163.

<sup>86</sup> Tamtéž, s. 164.

<sup>87</sup> NILSSON, Martin P. *Minoan-Mycenaean Religion*, s. 305.

<sup>88</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 167.

sevrženými pěstmi (obr. 23). V tomto případě zvířata nedrží, nekrotí je a nebojuje s nimi, zvířata stojí pokojně po jeho boku a zdá se, že jsou v jeho přítomnosti z vlastní vůle a prokazují mu úctu.<sup>89</sup>

Mladý bůh je často ozbrojený, má kopí a štít a na hlavě mívá špičatý klobouk, podobný tomu, který nosívá bohyně a kolem pasu sukni v různých délkách. Může představovat nejen boha-lovce, ale také člověka-lovce nebo válečníka.<sup>90</sup> Objevuje se v doprovodu lva, který jde po jeho boku (obr. 24). Na jiných místech je znázorněn, jak se dotýká lví hřívy (obr. 25), nebo je zobrazen spolu s další mužskou postavou (obr. 26). V tomto případě ale není jisté, zda dvě mužské postavy představují dva bohy nebo smrtelníky, jejich reprezentanty na zemi.<sup>91</sup> Ozbrojený bůh je vyobrazen také na pečetidle s názvem „Pán zvířat“. (obr. 27)

Bůh a bohyně jsou často zobrazováni spolu. Není však úplně jasné, jaký byl jejich vztah. Bohyně je ve srovnání s jejím mužským protějškem zobrazována větší, to by mohlo naznačovat její starší věk, a tedy mladší věk mužské postavy. Bohyně je často zobrazována vsedě, což je znakem jejího vyššího hierarchického postavení.<sup>92</sup> Jejich vztah může být buď partnerský, nebo se může jednat o matku a syna. Pokud bychom scénu interpretovali v rámci světské sféry, mohlo by se jednat o královnu matku a mladého krále, jejího syna.<sup>93</sup>

## 4. 2. Rituály

Různé náboženské rituály mají odlišné funkce, některé z nich mají zprostředkovat spojení s božstvy nebo předky, jiné zajistit úrodu nebo obnovit rovnováhu, která byla určitým způsobem narušena.<sup>94</sup> Rituály se odehrávaly na k tomu vyhrazených místech a v určitém čase nebo období. Jejich aktéři oblékali zvláštní oděv, vyhrazený pro tyto příležitosti, nebo jiným způsobem upravovali svůj vzhled. Rituály měly symbolickou funkci a jejich účelem bylo mimo jiné navázat osobní spojení s božskými bytostmi, což je prvek, který zdůrazňují především fenomenologové

---

<sup>89</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 169.

<sup>90</sup> NILSSON, Martin P. *Minoan-Mycenaean Religion*, s. 306.

<sup>91</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 171.

<sup>92</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Kingship and the Solar Goddess*, s. 153.

<sup>93</sup> Tamtéž, s. 155.

<sup>94</sup> BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*, s. 147.



náboženství.<sup>95</sup> V této kapitole jsou popsány některé rituály, které je možné zrekonstruovat na základě archeologických pramenů, především z vyobrazení na freskách, pečetidlech a dalších předmětech. Zabývá se zde tzv. tancem s býky, pohřebními a přechodovými rituály, posvátnou svatbou a uctíváním sloupů a stromů.

#### 4.2.1. Tanec s býky

Ve výtvarném a sochařském umění minojské Kréty se často objevuje ztvárnění tzv. tance s býky<sup>96</sup>. Mezi badateli ale panují jisté neshody ohledně toho, zda byl nebo nebyl náboženským rituálem. M. P. Nilsson je přesvědčen, že tomu tak nebylo: „Často se předpokládá, že minojské býčí zápasy byly posvátným představením, ale neexistuje nic, v minojských památkách, co by prokazovalo, že byly více než velmi populárním světským sportem.“<sup>97</sup> R. Castleden se naopak domnívá, že nebyl pouhou hrou, ale patřil mezi významné náboženské rituály<sup>98</sup>. Tyto přístupy, které reprezentují dva hlavní pohledy na tento fenomén, odrážejí také to, zda badatelé býka považují za posvátné zvíře či nikoli a zda jsou nakloněni předpokladu existence kultu býka, který ovšem není doložen.

Z vyobrazení na freskách, pečetidlech a jiných předmětech je možné zrekonstruovat, jak přeskok pravděpodobně vypadal. Akrobat stál k býkovi čelem, přeskočil jeho rohy a dopadl rukama na jeho hřbet. Jeho nohy pokračovaly v pohybu směrem k ocasu býka, přitom se stále držel rukama hřebu. V konečné fázi přeskočku dopadl v ideálním případě nohama na zem (obr. 28, 29). Přeskok měl nejspíše mnoho variací, které se obměňovaly. Akrobat se mohl chytit rohů býka, nechat se vymrštit do vzduchu a dopadnout na jeho hřbet nohama. Poté jednoduše seskočil přes jeho ocas na zem nebo udělal při doskoku další kotoul. Zdá se, že akrobaté pracovali v týmu. Na fresce z paláce v Knóssu jsou zobrazeny tři postavy. Jedna stojí před býkem, drží ho za rohy a sklání mu hlavu, druhá postava je zachycena v letu a třetí stojí za býkem s rozpřáhnutýma rukama, aby artistu zachytila při dopadu na zem<sup>99</sup> (obr. 30).

---

<sup>95</sup> Zuesse, Evan. „Ritual [First Edition]“, s. 7834,7835.

<sup>96</sup> Při popisu tohoto rituálu se často používá také označení „býčí hry“, ale R. Castleden poukazuje na to, že toto označení je nevyhovující, protože implikuje k něčemu, co bylo předváděno pro zábavu. I označení „býčí zápasy“ je podle něj nevhodné, protože akrobaté s býky nebojovali.

<sup>97</sup> NILSSON, M. P. The Minoan-Mycenaean religion, s. 322.

<sup>98</sup> CASTLEDEN, Rodney. Minoans, s. 148.

<sup>99</sup> CASTLEDEN, Rodney. The Knossos Labyrinth, s. 133.

Někteří badatelé poukazují na to, že přeskok býka, přesně tak jak je zobrazován, nemohl být prakticky proveden, neboť by to bylo pro člověka fyzicky nemožné. Klíčem, k pochopení uměleckého ztvárnění těchto scén, je nepohlížet na ně jako na něco, co věrně odráží a reprezentuje skutečnost: „*Některé malby mohou ukazovat, v idealizované podobě, co by se mělo stát v určitých situacích.*“<sup>100</sup> Důležitější než zobrazit to, co se skutečně stalo, je vystihnout podstatu samotného úkonu, tj. přechytračení býka a jeho využití jako prostředku pro předvedení lidských dovedností<sup>101</sup>.

Ohledně místa, kde rituál mohl probíhat, se často hovoří o Ústředním nádvoří paláce v Knóssu. Někteří vědci ale upozorňují na to, že nádvoří je pro taková představení architektonicky nevhodně konstruované. Je poměrně malé, ve srovnání s dnešními arénami, a má mnoho vchodů a chodeb. V tomto prostředí by bylo s býky obtížné manipulovat a samotný prostor by musel být před zuřivými zvířaty určitým způsobem zabezpečen. Je možné, že prostor byl obehnán ohradou z dřevěných kůlů, zpoza nichž diváci sledovali scénu<sup>102</sup>. Archeologické důkazy nasvědčují také tomu, že nádvoří bylo vydlážděno<sup>103</sup>. Povrch země tedy musel být velmi kluzký a hlavně tvrdý na dopad, což by bylo pro akrobaty (i býka) poměrně nebezpečné. J. W. Graham se domnívá, že povrch mohl být posypán velkou vrstvou písku, který se dal jednoduše zamést a s prostředím se tak mohlo podle potřeby manipulovat a přizpůsobit ho k různým účelům<sup>104</sup>. Pokud tento rituál opravdu probíhal v paláci v Knóssu, je možné předpokládat, že probíhal paralelně i v ostatních palácích v Faistu, Mallii a Zakru<sup>105</sup>.

Není také jisté, kdo se tohoto rituálu zúčastnil. Zda akrobaté byli pouze muži nebo i ženy. Jedním z hlavních odlišujících znaků pohlaví je v krétském výtvarném umění barva pleti. Muži jsou znázorňováni hnědou nebo červenou barvou, ženy bílou<sup>106</sup>. Podle tohoto rozlišení bychom mohli identifikovat hlavního akrobata na fresce z Knóssu jako muže a postavy stojící před a za býkem jako ženy. Tento výklad se ale může zdát chybný, pokud vezmeme v úvahu, že rozdílnou barvou nebyli odlišováni

---

<sup>100</sup> CASTLEDEN, Rodney. *The Knossos Labyrinth*, s. 134.

<sup>101</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 218.

<sup>102</sup> CASTLEDEN, Rodney. *Minoans*, s. 148.

<sup>103</sup> CASTLEDEN, Rodney. *The Knossos Labyrinth*, s. 135.

<sup>104</sup> GRAHAM, J. W. „*The Central Court as the Minoan Bull-Ring*“, s. 261.

<sup>105</sup> CASTLEDEN, Rodney. *The Knossos Labyrinth*, s. 135.

<sup>106</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 219.

pouze muži od žen, ale také lidé na různém společenském stupni<sup>107</sup>. Ti, kteří stáli v hierarchii výše, byli zobrazováni tmavou barvou, a ti, co se nacházeli na nižším společenském stupni, světlou barvou. Je také možné, že světlou byli zobrazováni mladší, tj. méně zkušenější, akrobaté<sup>108</sup>. N. Marinatos se domnívá, že rituál byl spojen s vládnoucí elitou a byl vyhrazen pouze mladým mužům z aristokracie<sup>109</sup>. Opačný názor zastává například R. Castleden, který navíc tanec s býky spojuje s přechodovými rituály<sup>110</sup>.

#### 4.2.2. Pohřební rituály

Pohřební rituály v neolitickém období na Krétě byly pravděpodobně poměrně jednoduché. Mrtví byli ukládáni do jeskyní a skalních úkrytů. Tato praxe byla obvyklá nejspíše na celém území Kréty. Spalování těl nebylo obvyklé až do konce doby bronzové<sup>111</sup>. Ojedinelý případ, kdy byla provedena kremace, je doložen z pohřebiště na okraji Knóssu. Většina badatelů se ale shoduje v tom, že šlo spíše o pohřeb cizinců, kteří přišli na Krétu a provedli zde pohřeb podle vlastních zvyklostí<sup>112</sup>. Mezi pohřební dary v této době patří především keramika a nelze vyloučit také potraviny, oděv nebo dřevěné předměty, které se však do současné doby nedochovaly<sup>113</sup>.

Na počátku doby bronzové pokračovaly pohřby podobným způsobem jako v neolitu. Postupně lidé začali ukládat mrtvé do vytvořených hrobů. Výbava těchto hrobů je oproti předchozímu období bohatší, obsahuje například kamenné vázy, pečetidla nebo zlaté šperky<sup>114</sup>. Postupem času přešla praxe k pohřbívání do společných hrobek. Tyto hrobky byly užívány rodinami i po několik generací a často obsahovaly stovky hrobů<sup>115</sup>. Tělo mrtvého bylo obvykle svázáno v pozici s koleny pod bradou a jednoduše položeno na zem hrobky. Mohlo být také uloženo do velkého džbánu nebo do hliněné schránky podobné sarkofágu<sup>116</sup>. Zvyk pohřbívát do velkých společných

---

<sup>107</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 220.

<sup>108</sup> Tamtéž.

<sup>109</sup> Tamtéž, s. 219.

<sup>110</sup> CASTLEDEN, Rodney. *Minoans*, s. 148.

<sup>111</sup> WILLETTS, R. F. *The civilization of ancient Crete*, s. 118.

<sup>112</sup> CASTLEDEN, Rodney. *Minoans*, s. 152.

<sup>113</sup> HUTCHINSON, R. W. *Prehistoric Crete*, s. 228.

<sup>114</sup> Tamtéž.

<sup>115</sup> WILLETTS, R. F. *The civilization of ancient Crete*, s. 118.

<sup>116</sup> CASTLEDEN, Rodney. *Minoans*, s. 152, 153.

hrobek trval asi do 15. století př. n. l. a v některých oblastech ještě déle<sup>117</sup>. Velikost hrobek se ale výrazně zmenšila, obsahovaly nejvýše tři nebo čtyři nejbližší příbuzné, páry nebo pouze jednotlivce<sup>118</sup>.

V některých místnostech hrobky nebyly nalezeny žádné kosti. Předpokládá se, že sloužily jako pohřební kaple nebo jako pomocné místnosti, kam se odkládaly předměty, které používali návštěvníci hrobu<sup>119</sup>. Naopak v jiných místnostech bylo nalezeno velké množství neuspořádaných kostí, což nasvědčuje tomu, že mohlo jít o kostnici<sup>120</sup>.

Pohřební rituál je znázorněn na sarkofágu z Agia Triada. Byl nalezen v místnosti hrobky a určen k uložení mrtvého. Na přední straně sarkofágu (obr. 31), napravo, je zobrazena mužská postava stojící před budovou, u které se nachází oltář a strom. K tomuto muži přicházejí další tři mužské postavy oblečené do zvířecí kůže, přinášející loďku a dvě telata.<sup>121</sup> Nalevo se nachází vědro umístěné mezi dvěma sloupy. K vědru přichází žena oblečená ve zvířecí kůži a vylévá do něj tekutinu ze své nádoby. Za ní stojí další žena, se dvěma nádobami, oblečená v dlouhé róbě, a muž, oblečený podobně jako ona, který hraje na lyru.<sup>122</sup> Na zadní straně sarkofágu (obr. 32, 33), napravo, je zobrazena svatyně s rohy posvěcení a stromem. Vedle se nachází oltář s mísou, u kterého stojí žena oblečená ve zvířecí kůži. Ústřední scénou je obětování býka, který leží na obětním stole. Hlavní postavou této scény je žena v dlouhé róbě s korunou s péry. V pozadí stojí muž hrající na flétnu.<sup>123</sup> Na bočních stranách sarkofágu jsou zobrazeny dva páry ženských postav ve voze.

Otázkou je, zda scény na sarkofágu zobrazují souvislý cyklus idejí a rituálů, nebo nikoli, zda odkazují ke kultu mrtvých nebo uctívání božstev, případně k obojímu.<sup>124</sup> N. Marinatos se domnívá, že scéna na přední straně sarkofágu souvisí s kultem mrtvých a scéna na zadní straně s rituály obnovy. Ženy na bočních stranách mohou představovat dvě podsvětní bohyně a dvě nebeské bohyně. Boční strany zobrazují nadpřirozenou sféru, dlouhé přední strany naopak kultovní praktiky

---

<sup>117</sup> WILLETTS, R. F. *The civilization of ancient Crete*, s. 118.

<sup>118</sup> Tamtéž.

<sup>119</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 15.

<sup>120</sup> Tamtéž, s. 14.

<sup>121</sup> Tamtéž, s. 31.

<sup>122</sup> Tamtéž, s. 33.

<sup>123</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 33,34.

<sup>124</sup> NILSSON, Martin P. *Minoan-Mycenaean Religion*, s. 373.

odehrávající se ve světské sféře.<sup>125</sup> Také M. P. Nilsson připouští, že se může jednat o scénu z kultu mrtvých: „*Dvojitá sekera, které byla původně obětní sekerou, může být užívána jako kultovní symbol dokonce v kultu mrtvých, a ptáci mohou indikovat nejen epifanii boha, ale také duše, a zvířecí oběť může být pro mrtvého.*“<sup>126</sup>

### 4.2.3. Přechodové rituály

Přechodové rituály „označují přechod z jedné fáze života, období či události k jiné“.<sup>127</sup> Souvisejí se změnou stavu, buď jedince, nebo celé skupiny a jsou součástí významných událostí a změn v životě člověka jako je narození, puberta, svatba nebo smrt.

Část teorií, které předpokládají praktikování přechodových rituálů v minojském období, se vztahuje k interpretaci tzv. „Poháru náčelníka“ (obr. 34). Na přední straně poháru jsou zobrazeny dvě mužské postavy (obr. 35). Obě mají sukni ovinutou kolem pasu a boty vysoké do poloviny lýtek. Postava napravo je vyšší, má dlouhé vlasy, zdobený oděv, šperky a za pasem zasunutou dýku. V ruce drží hůl nebo tyč. Postava nalevo je nižší, má krátké vlasy, jednodušší oděv a je bez šperků. V jedné ruce drží meč a v druhé předmět s prodlouženou rukojetí a zakřiveným koncem, který byl identifikován jako rituální nástroj<sup>128</sup>. Na zadní straně poháru jsou zobrazeny tři mužské postavy nesoucí zvířecí kůži, možná z býků<sup>129</sup>, která jim zakrývá celé tělo kromě hlavy (obr. 36).

Badatelé se shodují v tom, že dvě hlavní postavy na přední straně poháru mají odlišný společenský status a věk. To je možné usoudit podle jejich oděvu a také podle účesu, který byl důležitým odlišujícím znakem. Zdá se, že muž nalevo má nižší společenský status a věk a je podřízen muži napravo<sup>130</sup>, který by na základě svého vzhledu a autoritativního gesta, mohl být ztotožněn s mladým bohem, nebo členem vládnoucí elity.<sup>131</sup> Jiní badatelé tuto postavu považovali za vládce nebo kněze, který se účastní náboženského obřadu, při kterém dostává dary od příchozích mužů,<sup>132</sup> nebo se

<sup>125</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 34-36.

<sup>126</sup> Tamtéž, 374.

<sup>127</sup> BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*, s. 156.

<sup>128</sup> KOEHL, Robert B. „The Chieftain Cup and a Minoan Rite of Passage“, s. 100.

<sup>129</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 217.

<sup>130</sup> KOEHL, Robert B. „The Chieftain Cup and a Minoan Rite of Passage“, s. 100.

<sup>131</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 217.

<sup>132</sup> KOEHL, Robert B. „The Chieftain Cup and a Minoan Rite of Passage“, s. 100.

domnívali, že scéna nemá náboženský charakter, ale zachycuje vojenské procesí nebo dětské hry.<sup>133</sup>

R. B. Koehl je přesvědčen, že scéna zachycuje část přechodových rituálů. A to stádium iniciace, kdy se zasvěcovaní účastníci vracejí zpět do společnosti, od které byli po nějaký čas odloučeni. Tři kusy kůží, které jsou přinášeny, mohly být ze tří obětovaných zvířat a jejich počet by mohl také naznačovat, že ačkoli je zobrazen pouze jeden účastník rituálu, proběhly dohromady tři iniciace, i když ostatní účastníci na výjevu zobrazení nejsou.<sup>134</sup>

#### 4.2.4. Posvátná svatba

Posvátná svatba - hieros gamos - je termín, který označuje mytické spojení mezi bohyní a bohem, nebo rituální spojení mezi jejich reprezentanty na zemi, obvykle mezi králem a královnou.<sup>135</sup> Posvátná svatba je motivem mytologií na Blízkém východě. V těchto příbězích bohyně vstupuje do svazku s mladým bohem, který každoročně umírá na konci jara nebo počátku léta a znovu se zrozuje na podzim, kdy se shledává s bohyní. Nepřítomnost boha v létě je spjata s obdobím sucha a jeho návrat na podzim přináší deště a obnovu. „*Různé zdroje směřují k předpokladu, že lidé v egejské oblasti věřili v podobné mýty a praktikovali podobné rituály.*“<sup>136</sup> N. Marinatos je také přesvědčena, že Minojci věřili ve spojení mezi bohem a bohyní, a to nejen proto, že „*je přirozené promítat lidskou sexualitu na bohy, ale protože takové představy byly rozšířené v sousedních civilizacích.*“<sup>137</sup> Lidé v egejské oblasti pravděpodobně věřili, že rituální zopakování posvátné svatby, které se odehrávalo při oslavách nového roku, nejspíše v době podzimní rovnodennosti, přinese déšť a zajistí úrodu.<sup>138</sup>

V minojském umění se objevující scény, na kterých je vyobrazen pár držící se za ruce (obr. 37) nebo bohyně, ke které přistupuje bůh (obr. 38). Gesta postav v těchto scénách ukazují k interakci mezi párem a mohou naznačovat námluvy, neexistuje ale

---

<sup>133</sup> KOEHL, Robert B. „The Chieftain Cup and a Minoan Rite of Passage, s. 99.

<sup>134</sup> Tamtéž, s. 106.

<sup>135</sup> KOEHL, Robert B. „The Sacred Marriage in Minoan Religion and Ritual“, s. 237.

<sup>136</sup> Tamtéž.

<sup>137</sup> MARINATOS, Nannó. Minoan Religion, s. 118.

<sup>138</sup> KOEHL, Robert B. „The Sacred Marriage in Minoan Religion and Ritual“, s. 241.

žádná jednoznačná scéna, ze které by se dalo usoudit, že vztah mezi párem je sexuální.<sup>139</sup>

#### 4.2.5. Uctívání sloupů a stromů

Božstva jsou často zobrazována u sloupů a stromů. A. Evans se domníval, že sloup představuje samotné božstvo, a proto byl uctíván. N. Marinatos s touto domněnkou nesouhlasí, podle ní nemohly být ztělesněním boha, zdá se to být nelogické, protože božstva jsou spolu se sloupy zobrazována. Sloup považuje za posvátný monument, za ukazatel, který označuje bod nebo místo, kde by se očekávané božstvo mohlo objevit.<sup>140</sup> V ikonografii se objevuje také mezi rohy posvěcení, nebo v kombinaci s dvojitou sekerou, která je umístěna na jeho vrcholu (obr. 39). Na základě spojitosti s těmito kultovními symboly by se tedy dalo usoudit, že sloup má nějaký náboženský význam nebo posvátný charakter.

Podobně i strom může označovat posvátné místo, kde může dojít k epifanii božstva<sup>141</sup> a ani v tomto případě není ztělesněním božstva.<sup>142</sup> Na různých vyobrazeních jsou vidět božstva, která se nacházejí v blízkosti stromu nebo pod ním sedí.<sup>143</sup> Mínějci přisuzovali stromům určitou posvátnost a nahlíželi na ně jako na zdroj života a regenerace<sup>144</sup>. Strom je někdy umístěn na vrcholu staveb, pokud tedy ukazoval na posvátné místo, daly by se tyto stavby označit za svatyně<sup>145</sup> (obr. 40). Různé druhy stromů mohly být považovány za posvátné. Je pravděpodobné že, jedním z nich byl olivovník, a to kvůli jeho vlastnostem. Pro olivovník je charakteristická dlouhověkost a každoročně na něm dozrávají plody.<sup>146</sup> Výběr mohl záležet také na tom, zda na větvích sedávali ptáci, protože ti byli považováni za epifanii božstev.<sup>147</sup> Účastníci rituálů kolem stromů tančili a dotýkali se jich<sup>148</sup> nebo z nich trhali větve a pokládali je na oltáře<sup>149</sup> (obr. 41).

---

<sup>139</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 189.

<sup>140</sup> Tamtéž, s. 180.

<sup>141</sup> Tamtéž, s. 181.

<sup>142</sup> BURKERT, Walter. *Greek Religion*, s. 40.

<sup>143</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 180.

<sup>144</sup> Tamtéž, s. 181.

<sup>145</sup> BURKERT, Walter. *Greek Religion*, s. 40.

<sup>146</sup> CASTLEDEN, Rodeny. *Minoans*, s. 128.

<sup>147</sup> Tamtéž, s. 128.

<sup>148</sup> BURKERT, Walter. *Greek Religion*, 40.

<sup>149</sup> CASTLEDEN, Rodney. *Minoans*, s. 128.

### 4.3. Aktéři rituálu

V této kapitole jsou popsány tři typy účastníků rituálu. Je to král, který byl současně nejvyšším knězem, královna, která byla podobně jako její mužský protějšek nejvyšší kněžkou a ostatní účastníci. Jednotlivé aktéry je od sebe možné rozpoznat podle vzhledu, oděvu a jiných poznávacích znaků. Každý z nich měl v rituálu určité postavení, roli a úlohu.

#### 4.3.1. Kněz-král

Pokud na mínójské Krétě existovali králové, zdá se být koncept kněze-krále zcela opodstatněný, vzhledem k tomu, jaké postavení měli panovníci v Egyptě a v civilizacích na Blízkém východě.<sup>150</sup> Označení kněz-král, které A. Evans zavedl, lze dnešními slovy přeložit jako teokratický vládce.<sup>151</sup> Na Krétě v mínójském období pravděpodobně vládl král, který byl zároveň světským panovníkem i nejvyšším knězem a měl současně jak světské, tak náboženské pravomoci: „*Král byl jediným legitimním prostředníkem mezi lidským a božským světem a z toho důvodu bylo rozdělení mezi světskou a náboženskou funkcí nesmyslné.*“<sup>152</sup> M. P. Nilsson souhlasí s konceptem krále-kněze a považuje paláce za místa, kde se odehrávaly kultovní činnosti.<sup>153</sup>

Jasná a nesporná reprezentace krále v mínójské ikonografii zdá se chybět. „*Skutečnost, že nikde není vládce některého z paláců výtvarně zachycen, naprosto jejich existenci nepopírá. Snad jejich osobnost platila za příliš posvátnou, aby směla být jakýmkoliv způsobem zobrazena.*“<sup>154</sup> Přesto existuje několik vyobrazení, především na pečeti, na kterých by král nebo kněz, ikonografie obou se nedá oddělit<sup>155</sup>, mohl být zpodobněn. N. Marinatos stanovila několik znaků, podle kterých by mohl být identifikován. Za prvé je to koruna s péry (obr. 42), která se v ikonografii objevuje na hlavách božstev nebo sfing a která mohla být znakem královské hodnosti, pokud byla nošena lidmi.<sup>156</sup> Za druhé je to dlouhý lemovaný plášť, který se nosil šikmo přes rameno

<sup>150</sup> MARINATOS, Nannó. Minoan Kingship and the Solar Goddess, s. 12.

<sup>151</sup> SHAW, Maria C. „The ‘Priest King’ Fresco from Knossos“, s. 77.

<sup>152</sup> MARINATOS, Nannó. Minoan Kingship and the Solar Goddess, s. 32.

<sup>153</sup> NILSSON, Martin P. Minoan-Mycenaean Religion, s. 416.

<sup>154</sup> GEIS, Hans. Starověký Knóssos, s. 62.

<sup>155</sup> MARINATOS, Nannó. Minoan Kingship and Solar Goddess, s. 32.

<sup>156</sup> Tamtéž, s. 14.



a dále královské insignie – sekera s oválným ostřím, žezlo nebo luk (obr. 43)<sup>157</sup>. Sekera a luk nepředstavují jen nástroje, které jsou znamením autority, ale poukazují také na moc a schopnost jejich nositele zabíjet, zraňovat nebo obětovat<sup>158</sup>. Dále to byl vůz tažený zvířaty, který byl dopravním prostředkem králů (obr. 44).<sup>159</sup> Na některých vyobrazeních mají kněží specifický sestřih vlasů, vpředu zkrácený do ofiny a vzadu delší (obr. 45).<sup>160</sup> Někdy jsou jejich hlavy zobrazovány spolu s hlavami zvířat, což by mohlo poukazovat na jejich souvislost se zvířecí obětí (obr. 46).<sup>161</sup>

Možné vyobrazení kněze-krále je na fresce z Knóssu (obr. 42). Tato freska se nedochovala celá, pouze její fragmenty, proto je poměrně obtížné ji zrekonstruovat do původní podoby. Zachovala se pouze horní část trupu, pravá ruka přiložená k hrudníku, levá noha, část bederní roušky a koruna s péry. Zpočátku nebylo jasné, zda je na fresce zobrazena žena nebo muž, protože se nedala určit původní barva postavy. Bílá by naznačovala, že se jedná o zobrazení ženy, tmavě červená, že se jedná o zobrazení muže. Badatelé si nebyli jistí ani tím, zda je zachycena pouze jedna postava, nebo scéna s několika aktéry. Z důvodu těchto nejasností existuje více rekonstrukčních verzí.<sup>162</sup> Podle N. Marinatos oděv, který má postava na sobě, a konstrukce těla jednoznačně ukazuje na muže. Barva této postavy nebyla tmavě červená, tak jak to u vyobrazení mužů bylo obvyklé, ale světle červená.<sup>163</sup> Někteří předpokládali, že je na fresce zachycen býčí artista<sup>164</sup> nebo mínójský bůh<sup>165</sup>, ale podle koruny s péry je možné, že se jedná o kněze-krále.

#### 4.3.2. Kněžka-královna

Královna měla ve společnosti vysoké a vážené postavení nejen proto, že byla manželkou krále, ale především proto, že byla matkou dědice trůnu.<sup>166</sup> Podobně jako král v sobě spojovala funkci světské panovnice i nejvyšší kněžky. Podle jejího vzhledu a oděvu ji můžeme identifikovat ze scén na pečetidlech nebo freskách. Ale, i v tomto

---

<sup>157</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Kingship and the Solar Goddess*, s. 19.

<sup>158</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 129.

<sup>159</sup> Tamtéž, s. 24.

<sup>160</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 128.

<sup>161</sup> Tamtéž, s. 130.

<sup>162</sup> SHAW, Maria C. „The ‘Priest King’ Fresco from Knossos“, s. 65.

<sup>163</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Kingship and the Solar Goddess*, s. 18.

<sup>164</sup> SHAW, Maria C. „The ‘Priest King’ Fresco from Knossos“, s. 69.

<sup>165</sup> Tamtéž, s. 70.

<sup>166</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Kingship and the Solar Goddess*, s. 32.

případě se můžeme setkat s určitými komplikacemi, protože typický oděv kněžky – dlouhá volánovitá sukňe a korzet s hlubokým výstřihem odhalujícím prsa – nosily i ženy na vyšším společenském stupni a v tomto oděvu jsou zobrazovány i bohyně. Při identifikaci postav badatelé vycházejí především z kontextu, ale i tak je v některých případech nejisté o jakou postavu se jedná.<sup>167</sup> Kněžku-královnu lze rozpoznat také podle koruny s péry (obr. 32), která náležela členům královské rodiny, božstvům a sfingám.<sup>168</sup>

Kněžky měly významnou roli v rituálu (obr. 41), jejich hlavní úlohou bylo napodobování bohyně<sup>169</sup>, její vzývání<sup>170</sup> a v některých případech, pokud se vykonaly určité rituály, mohly být považovány za epifanii bohyně: *„Bohové a bohyně se mohli objevit v podobě kamenů, stromů, ptáků, hadů nebo sloupů<sup>171</sup>, ale můžeme si být jisti, že objevení se v podobě člověka mělo největší emocionální účinek.“<sup>172</sup>* Měly i další úlohy, jako byla rituální úlitba tekutin, přinášení květin a jiných darů pro božstva do svatyně a jejich běžnou aktivitou v rámci kultu mohl být také tanec.<sup>173</sup> *„Jejich význam šel dle všeho tak daleko, že dokonce muži při obřadech i jiných příležitostech oblékali ženské šaty, ovšem kultovního rázu.“<sup>174</sup>* R. Casteleden se domnívá, že úlohou kněží a kněžek mohl být i exorcismus: *„Víra v demony a zlé duchy vedla přirozeně k potřebě exorcismus a právě exorcismus mohl být jednou z činností, kterou se kněží zabývali.“<sup>175</sup>* Mínójci zdá se věřili v démonické bytosti a přírodní duchy, neboť se objevují v ikonografii. Tento jev může být spojený s konzumací alkoholu a opiátů, které účastníci rituálu používali k navození euforického stavu a pod vlivem těchto látek mohli vidět různé bytosti, které pak výtvarně ztvárnili.<sup>176</sup>

---

<sup>167</sup> MARINATOS, Nannó. Minoan Religion, s. 141.

<sup>168</sup> MARINATOS, Nannó. Minoan Kingship and the Solar Goddess, s. 16.

<sup>169</sup> MARINATOS, Nannó. Minoan Religion, s. 143.

<sup>170</sup> CASTLEDEN, Rodney. Minoans, s. 141.

<sup>171</sup> Tvrzení, že stromy a sloupy představují samotná božstva je diskutabilní. Někteří badatelé nesdílají názor, že stromy nebo sloupy byly uctívány jako ztělesněná božstva.

<sup>172</sup> CASTLEDEN, Rodney. Minoans, s. 141.

<sup>173</sup> MARINATOS, Nannó. Minoan Religion, s. 145.

<sup>174</sup> GEISS, Heinz. Starověký Knóssos, s. 62.

<sup>175</sup> CASTLEDEN, Rodney. Minoans, s. 142.

<sup>176</sup> Tamtéž.

### 4.3.3. Ostatní účastníci rituálu

Z vyobrazení na pečetidlech a freskách, nebo podle vzhledu votivních figurek, které se našly ve svatyních, můžeme získat informace o tom, jak vypadali další účastníci rituálu, případně jakou roli v něm zaujímal.

Nalezené figurky ve svatyních, ženské nebo mužské, vyjadřují různá gesta. Ve svatyni v Kato Symé byla nalezena bronzová soška mužské postavy v pozici s rukama přiloženýma k hrudníku. Tento nález může vypovědět také něco o lidech, kteří se zde scházeli, a o tom z jaké byli společenské skupiny. V tomto případě, použití bronzu a velká zručnost, se kterou byla figurka vyrobena, naznačuje, že šlo o reprezentaci určitého jedince z vyšší společenské vrstvy.<sup>177</sup> Terakotové sošky s podobným gestem byly nalezeny ve svatyni Petsophas. Jedna z mužských figurek má ruce přiložené k hrudníku, na sobě má bederní roušku a pásek s dýkou, má úzký pas a vymodelované uši a nos (obr. 47). Ženská figurka má také ruce přiložené k hrudníku a úzký pas, na sobě má dlouhou zvonovitou sukni a na hlavě klobouk. Zřetelně jsou rozpoznat její uši, nos i oči a poprsí (obr. 48).<sup>178</sup>

V horské svatyni Juktas byla nalezena soška salutující mužské postavy, s pravou rukou přiloženou k čelu (obr. 49), což je gesto prokazování úcty. Podobně mužská postava na pečetidle „Matka Hor“ zaujímá stejný postoj a prokazuje úctu bohyni, která před ním stojí na vrcholu hory (obr. 19). V tomto případě se může jednat o vyobrazení krále, pokud je zobrazená struktura na výjevu palácem. Toto gesto není charakteristické pouze pro muže, ale i pro ženy.<sup>179</sup>

Na zrekonstruovaných freskách z paláce v Knóssu jsou zobrazeni služebníci, kteří nesou džbány (obr. 50). Nejspíše se nacházejí v prostoru horské svatyně, jak naznačují výběžky namalované v jejich pozadí. Někteří nesou džbány a nejspíše přicházejí vykonat rituální úlitbu tekutin.<sup>180</sup> Na sarkofágu s Agia Triada je zobrazeno několik postav. Na přední straně sarkofágu jsou zobrazeny dvě ženy. Jedna z nich přichází k vědru umístěnému mezi dvěma sloupy a druhá z nich je kněžka, rozpoznatelná podle koruny s péry. Za ní stojí muž oblečený v dlouhé róbě, který hraje na lyru. Dále jsou zobrazeni tři muži v dlouhé sukni ze zvířecí kůže, kteří přinášejí

<sup>177</sup> PREZIOSI, D., HITCHCOCK, L. A. *Aegean Art and Architecture*, s. 144.

<sup>178</sup> Tamtéž, s. 86.

<sup>179</sup> MOSS, Marina L. *The Minoan Pantheon*, s. 100.

<sup>180</sup> CASTLEDEN, Rodney. *The Knossos Labyrinth*, s. 85.

lodku a dvě telata mužské postavě stojící před nimi.(obr. 39) Zdá se, že každý z aktérů měl v rituálu určitou úlohu, například přinášení darů božstvu, vykonávání úlitby tekutin nebo obstarání hudebního doprovodu.

#### 4.4. Kultovní předměty a symboly

V této kapitole jsou popsány dva nejvýznamnější a poměrně rozšířené symboly mínójského náboženství – rohy posvěcení a dvojité sekera, která byla zároveň kultovním předmětem a mohla mít praktické využití. Dále byly vybrány dva kultovní předměty – rhyton a tzv. hadí tuba –, které byly z mého pohledu zajímavé, a bylo možno je zpracovat z dostupné literatury.

##### 4.4.1. Rohy posvěcení

Rohy posvěcení (obr. 51, 52) patří mezi významné symboly mínójské Kréty. Pojmenovány byly A. Evansem, který předpokládal, že symbolizují skutečné býčí rohy.<sup>181</sup> Z předpokladu, že rohy posvěcení mají nějaký náboženský význam, se usuzovalo, že pokud jsou součástí nějaké scény nebo jsou umístěny na nějaké stavbě, ukazují na jejich posvátný charakter.<sup>182</sup>

M. P. Nilsson souhlasí s tím, že rohy posvěcení jsou spojeny s posvátnou architekturou a kultem<sup>183</sup>, ale podle něj nenesou žádný symbolický význam: „*Mínójské rohy posvěcení nejsou symbolem, ale kultovním nástrojem, místem pro posvěcení různých předmětů*“<sup>184</sup>. N. Marinatos tuto teorii zpochybňuje na základě zhlédnutí shromážděné evidence. Nevidí žádný důkaz o tom, že by funkcí rohů bylo posvěcování předmětů, protože v ikonografii se neobjevují žádné předměty umístěné uprostřed rohů. Uprostřed rohů je zobrazována dvojité sekera nebo strom, ty však nepředstavují předměty, které by byly určené k posvěcení, ale představují symboly<sup>185</sup>.

Další okruh teorií, které jsou stále diskutabilní, jsou teorie spojující rohy posvěcení s egyptským symbolem pro hory a horizont (obr. 53). Tento symbol je mínójským rohům velice podobný. Dva špičaté konce představují dva vrcholy hor.

---

<sup>181</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Kingship and Solar Goddess*, s. 104.

<sup>182</sup> HOLLAND, L. B. „Origin of the Doric Entablature“, s. 129.

<sup>183</sup> NILSSON, M. P. *The Minoan-Mycenaean religion*, s. 140.

<sup>184</sup> Tamtéž, s. 157.

<sup>185</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Kingship and Solar Goddess*, s. 108.

Spolu s diskem, reprezentujícím slunce, umístěným uprostřed mezi vrcholy, symbolizuje horizont. Na spojitost mínójských rohů s egyptským symbolem poukázal například W. Gaerte, W. B. Kristensen<sup>186</sup> nebo J. Hazzidakis<sup>187</sup>.

Rohy posvěcení jsou často uváděny v souvislosti se soškami bohů se zvednutýma rukama, které mívají na hlavě čelenku s různými předměty. Mezi ně patří v některých případech rohy posvěcení nebo disk. Pokud se tyto předměty objevují na čelence současně, může to ukazovat k jejich vzájemné symbolické spojitosti a naznačovat jejich souvislost s egyptským symbolem horizontu. Zároveň tato kombinace rohů a disku připomíná symboly egyptské bohyně Hathor (obr. 54).<sup>188</sup> Zda je opravdu mínójský symbol přímo odvozen od egyptského, však není jisté, neboť Egypt není jedinou oblastí, odkud by mohl být převzat. Je možné, že Mínójci egyptský symbol volně adaptovaly a nelze také vyloučit, že tato idea po určitou dobu obíhala ve Středomoří a poté se uchytila na Krétě.<sup>189</sup>

S odlišnou teorií přišel L. B. Holland, podle kterého byly rohy posvěcení místem, kde usedal bůh. Ve světské sféře pak představovaly trůn, který mohl být vyhrazený pouze pro aristokracii. Je pravděpodobné, že pro praktické použití byl nějakým způsobem upraven. Sedátko mohlo být čalouněné, nebo byl mezi rohy natažen pruh látky nebo kůže.<sup>190</sup>

#### 4.4.2. Dvojitá sekera

Dvojitá sekera je významným kultovním předmětem a symbolem. Často se objevuje ve výtvarném umění (obr. 55) a byla také nalezena na mnoha kultovních místech (obr. 56). Byla vyráběna v různých velikostech, od běžných rozměrů po miniatury, které sloužily jako votivní dary, a z různých materiálů, bronzu, stříbra nebo zlata.

Někteří badatelé, například Evans nebo Cook, považovali dvojitou sekeru za symbol mínójského božstva. Evans se domníval, že je symbolem nejvyššího ženského božstva mínójského pantheonu<sup>191</sup>, Cook naopak, že náleží k mužskému božstvu.<sup>192</sup>

---

<sup>186</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Kingship and Solar Goddess*, s. 106.

<sup>187</sup> BANOU, Emilia. „Minoan ‘Horns of Consecration’ Revisited“, s. 28.

<sup>188</sup> Tamtéž, s. 37, 38.

<sup>189</sup> Tamtéž, s. 30.

<sup>190</sup> HOLLAND, L. B. „Origin of the Doric Entablature“, s. 131.

<sup>191</sup> HAYSOM, Matthew. „The Double-Axe“, s. 37.

<sup>192</sup> Tamtéž, s. 37.

V ikonografii se ale dvojitá sekera neobjevuje v rukou mužů, pouze v rukou žen.<sup>193</sup> Je tedy pravděpodobnější, že pokud byla opravdu symbolem určitého božstva, jednalo se spíše o bohyni.<sup>194</sup>

Podle M. P. Nilssona byla dvojitá sekera původně obětním nástrojem, který nabyl prvořadého náboženského významu: „Protože kultovní nástroje jsou z důvodu jejich účelu užívány se zvláštní úctou, hlavní obětní nástroj mohl být docela přirozeně považován za posvátný a kultovní symbol.“<sup>195</sup> Marinatos s ním nesouhlasí: „Dvojitá sekera nikdy není zobrazována jako nástroj zvířecí oběti v minójském nebo mykénském umění“ a „bylo by neobvyklé ve starověkém světě, kdyby se pouhý nástroj stal hlavním symbolem náboženského systému“<sup>196</sup>.

Dvojitá sekera byla v některých případech nalezena na jednom místě spolu se zbraněmi a nástroji běžného použití. Tato skutečnost přiměla některé badatele k závěru, že mohla být také pracovním nástrojem: „Dvojitá sekera, když nebyla náboženským symbolem, byla nástrojem dřevorubce nebo tesaře“<sup>197</sup>. Mohla být i atributem určité skupiny uvnitř minójské společnosti, která měla vedoucí roli v zemědělství a zastávala určitou roli v náboženství nebo válečnictví.<sup>198</sup>

N. Marinatos se zabývala tím, jak jsou dvojitě sekery ztvárněné ve výtvarném umění. Na mnoha vyobrazeních se objevují na vrcholu sloupu spolu s ptáky, jako je to například na sarkofágu z Agia Triada, nebo uprostřed rohů posvěcení, které mohou představovat vrcholy hor. Dochází k závěru, že dvojitá sekera symbolizuje slunce<sup>199</sup>, přesněji slunce objevující se na horizontu<sup>200</sup>. Pokud je vyobrazena spolu s liliemi, může to naznačovat její spojitost s regenerací, růstem a životem.<sup>201</sup>

#### 4.4.3. Rhyton

Mezi kultovní předměty patří také rhyton. Je to užitná nádoba, která byla vyráběna v různých velikostech a tvarech, časté je provedení v podobě zvířete nebo zvířecí hlavy (obr. 57), a z různých materiálů: kamene, hlíny, zlata nebo stříbra. Protože

<sup>193</sup> NILSSON, Marin P. The Minoan-Mycenaean religion , s. 192.

<sup>194</sup> CASTLEDEN, Rodeny. Minoans, s. 136.

<sup>195</sup> NILSSON, Marin P. The Minoan-Mycenaean religion , s. 192.

<sup>196</sup> MARINATOS, Nannó. Minoan Kingship and the Solar Goddess, s. 114.

<sup>197</sup> HUTCHINSON, R. W. Prehistoric Crete, s. 225.

<sup>198</sup> HAYSOM, Matthew. „The Double-Axe“, s. 50.

<sup>199</sup> MARINATOS, Nannó. Minoan Kingship and Solar Goddess, s. 115,116.

<sup>200</sup> Tamtéž, s. 129.

<sup>201</sup> Tamtéž, s. 122.

byla nalezena jak v domech a palácích, tak v hrobech a na kultovních místech, předpokládá se, že byla používána jak v běžné domácnosti, tak v kultu.<sup>202</sup> Ne všichni badatelé se ale shodují v tom, že nádoba měla nějaký náboženský význam. M. P. Nilsson je přesvědčen, že archeologické doklady mohou jen stěží potvrdit tento předpoklad.<sup>203</sup> R. B. Koehl se naopak domnívá, že nádoba „*může být považována za kultovní předmět, pokud byla nalezena v souvislosti s jinými kultovními symboly nebo nástroji*“.<sup>204</sup>

Nádoba sloužila jako nálevka nebo trychtýř<sup>205</sup> a mohla sloužit také k přenášení tekutin, tak jak to ilustroval R. B. Koehl (obr. 58)<sup>206</sup>. Ne všechny typy k tomu byly vhodné, tvarem, velikostí nebo hmotností, zvláště větší kamenné nádoby mohly být po naplnění těžké a nesnadno by se s nimi manipulovalo.<sup>207</sup> Je pravděpodobné, že nádoba byla používána k ulitbě tekutin: vody, vína, oleje nebo krve z obětovaných zvířat.<sup>208</sup>

P. Rehak se domnívá, že nádoba ve tvaru býčí hlavy byla používána při obětování býka, kde představovala jeho napodobeninu a na konci oběti byla rituálně zničena.<sup>209</sup> Nebyla ale používána při všech býčích obětech, neboť nádoby tohoto typu byly zhotovené ze vzácných materiálů a bylo jich nalezeno poměrně málo, proto „*musely být používány ve spojitosti se speciálními oběťmi býka, které se možná odehrávali pouze vzácně*“.<sup>210</sup> Je možné, že nádoba ve tvaru býčí nebo kravské hlavy (z vyobrazení nelze určit pohlaví) byla považována za zpodobnění určitého božstva, které mělo podobnou ikonografii jako egyptská bohyně Hathor (obr. 54).<sup>211</sup>

#### 4.4.4. Hadí tuba

Hadí tuba je dutá nádoba válcovitého tvaru, s řadou poutek na dvou protilehlých stranách, jejichž vlnitý tvar připomíná stylizované hady (obr. 59, 60). Vršek nádoby je otevřený a dno bývá uzavřené. Tyto nádoby byly nalezeny v osadách i na kultovních místech spolu s kultovními předměty a v mnoha případech se soškami bohyň se zvednutýma rukama. Předpokládá se tedy, že v kultu měly nějaké využití.

<sup>202</sup> KOEHL, Robert B. „The Functions of Aegean Bronze Age Rhyta“, s. 179.

<sup>203</sup> NILSSON, Martin P. Minoan-Mycenaean Religion, s. 23.

<sup>204</sup> KOEHL, Robert B. „The Functions of Aegean Bronze Age Rhyta“, s. 184.

<sup>205</sup> REHAK, Paul. „The Use and Destruction of Minoan Stone Bull’s Head Rhyta“, 443.

<sup>206</sup> KOEHL, Robert B. „The Functions of Aegean Bronze Age Rhyta“, s. 181.

<sup>207</sup> REHAK, Paul. „The Use and Destruction of Minoan Stone Bull’s Head Rhyta“, 444.

<sup>208</sup> MOSS, Marina L. The Minoan Pantheon, s. 196.

<sup>209</sup> REHAK, Paul. „The Use and Destruction of Minoan Stone Bull’s Head Rhyta“, 441.

<sup>210</sup> Tamtéž, s. 454.

<sup>211</sup> MOSS, Marina L. The Minoan Pantheon, s. 196.

Evans je spojoval s uctíváním hadů a také je podle toho pojmenoval.<sup>212</sup> Jiní badatelé se domnívali, že představují dřívější podoby bohyně se zvednutýma rukama, protože spolu se soškami těchto bohyně byly nalezeny.<sup>213</sup> Na základě rozmístění těchto předmětů a sošek bohyně ve svatyních, se usuzuje, že určité nádoby tohoto typu patřily určité bohyni a byly vyrobeny specificky pro ni.<sup>214</sup> Symboly nebo obrazce, které jsou na tubě znázorněné, mohou naznačovat, o jakou bohyni se jedná a jaké jsou její aspekty. Je možné, že nádoby obsahovaly tekutinu, kadidlo nebo cokoli jiného, co bylo bohyni obětováno.<sup>215</sup>

#### 4.5. Kultovní místa

Na Krétě se nachází mnoho kultovních míst. Jsou to svatyně na vrcholcích hor a kopců, jeskynní a venkovské svatyně, kultovní prostory v palácích nebo domech. Svatyně jsou posvátným místem, odděleným od běžného, profánního prostoru. Označují místo uctívání, místo kde prodlívá cosi posvátného a kde se člověk s tímto posvátným může setkat.<sup>216</sup> Na tato místa přicházeli lidé z osad i měst, aby zde vykonali rituály a uctili svá božstva.

##### 4.5.1. Svatyně na vrcholcích hor a kopců

Charakteristické pro tento typ kultovních míst je, že se nacházejí na vrcholcích hor a kopců, a to obvykle na takovém místě, které je viditelné z okolí a zároveň poskytuje dobrý rozhled. Takové svatyně mají často neobvyklé geografické nebo topografické umístění, z něhož mohlo být prováděno astrologické pozorování. K místu byl snadný přístup pro obyvatelstvo z nedaleké osady, která se v mnoha případech nacházela méně než hodinu cesty od svatyně.<sup>217</sup>

Tyto svatyně se objevují poměrně náhle, krátce před vznikem paláců, v období kolem roku 2100 nebo 2200 př. n. l.<sup>218</sup> Při jejich výzkumu, se badatelé setkávají s několika problémy. Je to především nedostatek podpůrné písemné evidence a malé

---

<sup>212</sup> GESELL, Geraldine C. *The Minoan Snake Tube*, s. 247.

<sup>213</sup> Tamtéž.

<sup>214</sup> Tamtéž, s. 255.

<sup>215</sup> Tamtéž, s. 225.

<sup>216</sup> Alles, Gregory. „Sanctuary“, s. 8100.

<sup>217</sup> MOSS, Marina L. *The Minoan Pantheon*, s. 95.

<sup>218</sup> CASTLEDEN, Rodeny. *Minoans*, s. 57.



množství zcela odkrytých nalezišť a publikovaných výzkumů.<sup>219</sup> Mezi nejznámější, dobře zdokumentované a na nálezy bohaté horské svatyně patří svatyně na hoře Juktas a svatyně Petsofas.

Svatyně na hoře Juktas patří mezi ty nejvýznamnější, už proto, že byla užívána přes 1200 let. Nachází se poblíž osady Archanes a Knóssu. Byla objevena A. Evansem v roce 1909, který provedl předběžný výzkum a poté, v roce 1974, A. Karetsou výzkum dokončila.<sup>220</sup> Kolem svatyně byla postavena velká zeď, 740 m dlouhá, 3 m široká a asi 4 m vysoká. Někteří badatelé se proto domnívají, že místo mohlo sloužit jako útočiště v době nebezpečí nebo, v náboženském kontextu, mohly zdi vyjadřovat velkolepost a sílu božstva, které zde bylo uctíváno.<sup>221</sup>

Tato svatyně měla několik místností, kde bylo nalezeno velké množství předmětů včetně užitkové keramiky, zbraní, miniatur dvojitých seker, rohů posvěcení a kostí zvířat. Některé z předmětů byly popsány lineárním písmem A. Archeologové zde našli také figurky lidí obou pohlaví a zvířat různých druhů, mezi nimiž se ale nevyskytují figurky mystických zvířat, démonů a grifů. Tito patří do symbolické sféry mínójského náboženství a nemají zastoupení mezi votivními dary.<sup>222</sup> Lidské figurky reprezentují aktéry rituálu vyjadřující rozličná gesta. Některé postavy drží ruku sevřenou v pěst u čela, jiné mají přiložené paže k hrudníku nebo zkřížené přes břicho a prsa. Ve svatyni se nacházelo také množství votivních částí lidských těl, které byly nejspíše používány při prosebném rituálu za vyléčení nemoci nebo zahojení zranění<sup>223</sup> nebo představovaly děkovné dary božstvu, za vyléčení.<sup>224</sup>

Horská svatyně Petsofas se nachází poblíž osady Paleakastro. Poprvé byla prozkoumána L. Myresem v roce 1903.<sup>225</sup> Tato svatyně je v několika ohledech podobná svatyni na hoře Juktas. Také zde bylo nalezeno množství lidských figurek. Liší se ale tím, že jsou všechny vyrobené z hlíny.<sup>226</sup> Nalezené mužské figurky, ve srovnání s množstvím ženských figurek, značně převažují. Ženské figurky se navíc od exemplářů, které byly objeveny v jiných svatyních, liší a to tím, že na hlavě mají kulatý klobouk,

---

<sup>219</sup> MOSS, Marina L. *The Minoan Pantheon*, s. 95.

<sup>220</sup> Tamtéž, s. 99.

<sup>221</sup> CASTLEDEN, Rodeny. *Minoans*, s. 57.

<sup>222</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 117.

<sup>223</sup> MOSS, Marina L. *The Minoan Pantheon*, s. 100.

<sup>224</sup> Tamtéž, s. 106.

<sup>225</sup> MOSS, Marina L. *The Minoan Pantheon*, s. 103.

<sup>226</sup> NILSSON, Martin P. *Minoan-Mycenaean Religion*, s. 68.

připomínající svatozář.<sup>227</sup> Našlo se také mnoho votivních částí lidských těl – hlavy, ruce, nohy – s otvorem pro zavěšení.<sup>228</sup>

Na obou místech byla nalezena velká vrstva popelu, což naznačuje, že zde byly pravidelně zapalovány ohně. Podobně se popel vyskytoval i v dalších svatyních, zdá se tedy, že šlo o obecný fenomén. N. Marinatos se domnívá, že lidé svatyně navštěvovali často a pravidelně, ale pouze jednou nebo dvakrát za rok byl zapalován oheň, ve kterém také mohly být také spalovány votivní dary při občasném vyklízení a čištění svatyně<sup>229</sup> nebo mohly být zapalovány ve stejný čas po celé Krétě a byly tak vyjádřením a znamením jednotnosti mínójské teokratické vlády.<sup>230</sup>

R. Castleden je přesvědčen, že tyto horské svatyně byly používány pastýři, kteří se u božstva přimlouvali za blaho svého stáda. Rozvoj kultu ve svatyních na vrcholcích hor a kopců podle něj mohl souviset s urbanizací nížin a následně vyšší spotřebou potravin, kdy byl na obyvatelstvo vyvíjen tlak, aby nově vzniklým centřům dodávali větší množství dobytka. Pastýři tedy více potřebovali podporu a pomoc svého božstva.<sup>231</sup> Protože některé nálezy byly v mimořádně dobré kvalitě provedení, je pravděpodobné, že svatyně navštěvovali nejen lidé z vesnic, pastýři a zemědělci, ale také sofistikovanější obyvatelstvo.<sup>232</sup>

Zdá se, že Mínójci, podobně jako jiné národy, věřili, že na vrcholu hory žije božstvo a zde se také zjevuje.<sup>233</sup> Badatelé si nejsou jisti tím, zda bylo uctíváno stejné božstvo ve svatyních tohoto typu po celé Krétě. Je pravděpodobnější, že „*zde nebyl pouze jeden bůh nebo bohyně, která byla uctívána ve všech svatyních na vrcholcích hor a kopců, ale že každá oblast měla vlastní řadu božstev.*“<sup>234</sup> Nálezy z těchto svatyní jsou si navzájem podobné. Podle nich badatelé soudí, že zde byla uctívána božstva související s plodností, úrodou, obnovou, léčitelstvím a iniciací, božstva spojená s ptáky a dobyt看kem. Na některých místech se objevuje také náznak uctívání slunečního nebo

---

<sup>227</sup> MOSS, Marina L. *The Minoan Pantheon*, s. 103.

<sup>228</sup> NILSSON, Martin P. *Minoan-Mycenaean Religion* ., s. 69.

<sup>229</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 118.

<sup>230</sup> Tamtéž, s. 119.

<sup>231</sup> CASTLEDEN, Rodeny. *Minoans*, s. 57.

<sup>232</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 116.

<sup>233</sup> CASTLEDEN, Rodney. *Minoans*, s. 56.

<sup>234</sup> MARINATOS, Nannó, *Minoan Religion*, s. 119.

nebeského božstva.<sup>235</sup> Není vyloučena ani možnost vzývání mužského boha spojeného s počasím nebo deštěm.<sup>236</sup>

#### 4.5.2. Jeskynní svatyně

Atmosféra tajemného prostředí jeskyní jistě působila a dodnes působí na lidskou psychiku a představivost. Mínójci ale nepovažovali všechny jeskyně za posvátné. Výběr těch, které byly využívány jako kultovní místa, závisel na několika faktorech, včetně vzhledu, tajuplného a bázeň vyvolávajícího prostoru s fantasticky tvarovanými skalními útvary, krápníky nebo jezírky.<sup>237</sup>

Jeskyně byly používány jako obydlí, útočiště nebo pohřebiště již v období neolitu.<sup>238</sup> Kult zde probíhal již před vznikem prvních paláců, zachoval se i po zničení palácových center a přetrval až do řeckého a římského období.<sup>239</sup> Zdá se, že jeskynní svatyně byly používány ke specifitějším potřebám, než svatyně na vrcholcích hor a kopců. Některé mohly být ohniskem veřejných rituálů, které byly pod dohledem palácové teokracie, v jiných se konaly individuální rituály a další jeskyně mohly sloužit určitým společenským skupinám.<sup>240</sup> Při některých kultovních aktivitách, které zde probíhaly, se nejspíše mísily různé vrstvy obyvatel. Tomu, že jeskynní svatyně byly navštěvovány jak venkovany, tak lidmi z vyšší společenské vrstvy, naznačují nálezy, které jsou chudší a v jednodušším provedení, tak i bohatší a propracovanější.

Je pravděpodobné, že jeskynní svatyně byly místem, kde probíhaly sezónní rituály a rituály spojené se zemědělskými svátky, po nichž se mohla konat společná hostina.<sup>241</sup> Příležitostí k navštívení těchto kultovních míst mohl být také krizový okamžik v životě jedince, těhotenství, nemoc nebo zde mohly probíhat iniciační rituály.<sup>242</sup> Aktivity neprobíhaly jen uvnitř jeskyně samotné, ale také venku před vstupem: oběti, tance, zapalování hranic nebo hostiny.<sup>243</sup> Mezi známé jeskynní svatyně patří jeskyně Arkalokhori nebo Dikté.

---

<sup>235</sup> MOSS, Marina L. *The Minoan Pantheon*, s. 114.

<sup>236</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 119.

<sup>237</sup> CASTLEDEN, Rodney. *Minoans*, s. 59.

<sup>238</sup> NILSSON, Martin P. *Minoan-Mycenaean Religion*, s. 4.

<sup>239</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 124.

<sup>240</sup> Tamtéž, s. 124.

<sup>241</sup> Tamtéž, s. 124.

<sup>242</sup> Tamtéž, s. 125.

<sup>243</sup> CASTLEDEN, Rodney. *Minoans*, s. 62.

Jeskyně Arkalokhori byla objevena v roce 1912 J. Hazzidakisem. Je zajímavá především tím, že v ní bylo nalezeno velké množství zbraní: meče, dýky, nože, zlaté a bronzové dvojité sekery, z nichž většina byla v miniaturním provedení. Některé z předmětů byly popsány hieroglyfickým písmem nebo lineárním písmem A. Nezdá se ale, jak se někteří badatelé domnívali, na základě početnosti nalezených zbraní, že jeskyně nebyla používána jako kultovní místo, ale jako skladiště<sup>244</sup> nebo kovárna<sup>245</sup>. Je možné, že jeskyně byla používána skupinou válečníků, nebo jinou skupinou obyvatel, jejichž insignie byly meče, dýky nebo dvojité sekery, ale to nutně neznamená, že by se neúčastnili i lidé z jiných společenských skupin.

Významným kultovním místem je také jeskyně Dikté, která je považována za legendární rodiště Dia. Nachází se poblíž osady Psychro a poprvé ji prozkoumali Halbherr a Hazzidakis v roce 1884.<sup>246</sup> Našlo se zde množství zbraní a bronzového nářadí, jako nože, dlouhé dýky, meče, kopí, pinzety, nebo dvojité sekery, dále užitková keramika, lidské a zvířecí figurky.<sup>247</sup> V jeskyni se nacházela vrstva popelu a v něm zvířecí kosti. Nejspíše zde tedy probíhala rituální hostina, kdy byla nejprve zvířata – ovce, krávy, kozy, prasata – rituálně zabita a poté opékána na ohni.<sup>248</sup>

Na základě archeologické evidence, která byla v jeskyních nalezena, se předpokládá, že na těchto kultovních místech mohla být uctívána božstva spojená se zemědělstvím, vegetací, obnovou nebo iniciací a v případě jeskyně Arkalokhori také božstvo spojené s válečnictvím.<sup>249</sup>

### 4.5.3. Venkovské svatyně

Mezi kultovní místa patří také venkovské svatyně, tedy ty, které se nacházely v přírodě a na základě jejich charakteristiky je nelze zařadit mezi svatyně na vrcholcích hor a kopců, ani mezi jeskynní svatyně. Kult na těchto místech se odehrával buď venku pod širým nebem, nebo ve vystavěných prostorech.

Do této kategorie spadají svatyně typu posvátné ohrady. Tento typ kultovního místa byl obehnan nízkou zdí nebo ohradou z navršených kamenů. Hranice vyznačovala

---

<sup>244</sup> MOSS, Marina L. *The Minoan Pantheon*, s. 117.

<sup>245</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 125.

<sup>246</sup> Tamtéž, s. 135.

<sup>247</sup> PREZIOSI, D., HITCHCOCK, L. A. *Aegean Art and Architecture*, s. 147.

<sup>248</sup> BURKERT, Walter. *Greek Religion*, s. 25.

<sup>249</sup> MOSS, Marina L. *The Minoan Pantheon*, s. 140.

posvátný prostor a oddělovala jej od profánního prostoru. Uvnitř ohrady probíhal kult a rituály, mohly se zde nacházet jednotlivé místnosti nebo další svatyně, které byly zvláště ohrazeny, také oltáře, obětní stoly a sošky bohů, kteří zde byli uctíváni.<sup>250</sup>

Svatyně typu posvátné ohrady je doložena v Kato Symé. Nachází se jižně od hory Dikté a byla používána přes 2000 let. A. Lebessi, která zde začala průzkum na konci 20. století, našla důkazy o tom, že svatyně byla v řeckém období zasvěcena Hermovi a Afroditě a domnívá se, že lze zpětně vystopovat kontinuitu od uctívání těchto božstev k uctívání mínójské Velké bohyně a mladého boha.<sup>251</sup> Kultovní aktivity zde měly veřejný charakter a byly přístupné širokému spektru obyvatel, jak naznačují nálezy předmětů v odlišné kvalitě a zpracování. Svatyně sestává z více jak dvaceti místností, z nichž některé byly užívány jako skladovací prostory, prostory pro přípravu jídla nebo zvířecí oběti. Kostí různých zvířat se našly v popelu, ale nebyly spálené. „*Zdá se, že na tomto místě Mínójsci nespalovali své oběti, ale že položili části mrtvého zvířete do ohně na konci rituálu, když oheň začal pomasínat.*“<sup>252</sup> Poblíž svatyně se nacházel pramen, ale není jisté, zda byl využíván při rituálech, nenasvědčují tomu žádné dosud objevené důkazy.<sup>253</sup>

Další odkrytá venkovská svatyně je svatyně Anemospilia, která se nachází poblíž Archanes. Sestává se tří téměř identických místností a chodby. Byly zde nalezeny zvířecí kosti a množství keramiky. Našly se také čtyři lidské kostry, jedna ženská, dvě mužské a jedna neidentifikovatelná. Předpokládá se, že jsou to pozůstatky obětí, které zahynuly při zřícení klenby, které mohlo být způsobeno zemětřesením.<sup>254</sup> Někteří badatelé brali v úvahu i to, že se mohlo jednat o lidské oběti. Na tomto místě mohlo být uctíváno božstvo související se zemětřesením a rituály, které zde probíhaly, měly za úkol božstvo uklidnit, a to právě prostřednictvím lidské oběti.<sup>255</sup> Archeologické důkazy jsou sporné, spíše tomu nenasvědčují. Pokud se opravdu jednalo o lidské oběti, mohly být vykonány i pro jiné božstvo, například božstvo spojené se zemědělstvím

---

<sup>250</sup> CASTLEDEN, Rodney. Minoans, s. 138.

<sup>251</sup> MARINATOS, Nannó. Minoan Religion, s. 123.

<sup>252</sup> MOSS, Marina L. The Minoan Pantheon, s. 146.

<sup>253</sup> Tamtéž, s. 145.

<sup>254</sup> Tamtéž, s. 142.

<sup>255</sup> Tamtéž, 143.

s cílem zajistit si dobrou úrodu, nebo mohlo jít o rituál, který měl za úkol odvrátit krizovou situaci.<sup>256</sup>

Pokud společnost zasáhne určitá krize, ať už je to přírodní katastrofa, v případě Kréty zemětřesení, válka nebo hladomor, pokud je řád daný bohy narušen chaosem, a společnost je vystavena stresu, dochází k zesílení náboženských aktivit, které mají za úkol, uvést věci do původního stavu, do harmonie.<sup>257</sup> Krizové rituály jsou reakcí na určitou neobvyklou situaci, a snahou se s touto situací vyrovnat, pokud nepomáhá běžné náboženské chování.<sup>258</sup>

#### 4.5.4. Paláce, palácové svatyně a domácí svatyně

Doposud nebyly nalezeny pozůstatky velkolepých chrámů nebo podobných architektonických struktur sloužících k praktikování kultu, jaké byly například v Egyptě. Mezi badateli probíhá diskuse o tom, zda paláce nejsou právě těmi monumentálními posvátnými budovami, které v mínójské civilizaci schází. Je možné, že označení těchto budov jako paláců, tedy sídel krále a královny, bylo chybné. Podle N. Marinatos paláce „byly primárně kultovními centry, i když měly také důležitou administrativní a ekonomickou funkci.“<sup>259</sup>

Paláce byly vystavěny kolem ústředního nádvoří, které mělo ve všech palácích více méně stejnou velikost. Je možné, že rozměr ústředního nádvoří byl závazně stanoven, nikoli z praktických, ale z ideologických důvodů.<sup>260</sup> Zdá se také, že nádvoří mělo zvláštní postavení nebo účel, což naznačuje skutečnost, že v jeho blízkosti byly vystavěny další svatyně a ceremoniální místnosti.<sup>261</sup>

Nejznámější paláce se nacházejí v Knóssu, Mallii, Faistu a Zakru. Palác v Knóssu objevil Minos Kalokairinos v roce 1878 a Arthur Evans zde začal pracovat na počátku 20. století. Po roce 1945 se na výzkumu podíleli například N. Platon nebo R. W. Hutchinson.<sup>262</sup> Tento palác je ze všech největší, má asi 20 000 m<sup>2</sup> a přes 300 místností.<sup>263</sup> Právě pro jeho spletitou architektonickou strukturu je často spojován

---

<sup>256</sup> MOSS, Marina L. The Minoan Pantheon, 144.

<sup>257</sup> DRIESSEN, Jan. „Crisis Cult on Minoan Crete?“, s. 361.

<sup>258</sup> Tamtéž, 362.

<sup>259</sup> MARINATOS, Nannó. Minoan Religion, s. 40.

<sup>260</sup> Tamtéž, s. 45.

<sup>261</sup> Tamtéž, s. 46.

<sup>262</sup> MOSS, Marina L. The Minoan Pantheon, s. 54.

<sup>263</sup> CASTLEDEN, Rodney. Minoans, s. 145.

s legendárním Mínoovým labyrintem. Mezi základní a nejčastější typy palácových svatyní a svatyní v panských domech patří tzv. očištný bazén, svatyně s lavicemi a sloupová svatyně.

Svatyně typu očištného bazénu má obdélníkový tvar a je vyhloubená do země (obr. 61, 62). Svým tvarem a umístěním připomíná to, co dnes známe jako bazén. Samotné pojmenování tohoto kultovního místa tedy nabádá ke hledání interpretací, které souvisejí s užíváním vody a očištou. Část badatelů se shoduje v tom, že prostor bazénu byl naplněn vodou, ale neshodují se už na tom, zda byl využíván k čistě světským potřebám, jako lázně<sup>264</sup>, nebo kultovním účelům. Předpokládá se, že lázně byly součástí obytného prostoru, kde přebývali král a královna<sup>265</sup>, ale tato teorie se dá uplatnit pouze v případě, že paláce opravdu sloužily jako obytná sídla. Bazén mohl být používán ke kultovním účelům, ale není jisté, zda rituály s očišťováním vůbec nějakým způsobem souviseli: „Ani nálezy, ani fresky neukazují k aktivitám, které by byly výhradně spojeny s očišťováním“ a „nejsou tu žádné důkazy, které by naznačovaly rozsáhlé používání vody“<sup>266</sup>. Mohly zde probíhat iniciační rituály, očištné rituály kněze a kněžky<sup>267</sup> a voda mohla být posvátná.<sup>268</sup>

Dalším typem svatyně, která se nacházela v palácích, je místnost s lavicemi (obr. 65), ve které probíhala posvátná hostina: „Skupinová hostina v přítomnosti božstva je jednou z nejzákladnějších druhů komunikace s nadpřirozeným a možná jednou z nejjednodušších forem uctívání“.<sup>269</sup> V těchto místnostech bylo nalezeno množství užité keramiky a ohniště se zbytky spálených kostí. Ke svatyni byly přidruženy také prostory, kde probíhala příprava jídla, nejspíše pečení chleba a masa.<sup>270</sup> Místnosti jsou většinou malé, mohlo se tedy zúčastnit pouze omezené množství lidí, kteří pocházeli z vyšší vrstvy obyvatel paláců nebo panských domů. Je ale možné, že při určitých příležitostech tyto prostory byly přístupné i širšímu obyvatelstvu z města, kteří stáli vně svatyně a

---

<sup>264</sup> MARINATOS, Nannó. Minoan Religion, s. 77.

<sup>265</sup> Tamtéž, s. 77.

<sup>266</sup> Tamtéž, s. 80.

<sup>267</sup> GESELL, G. C. Town, Palace, and House Cult in Minoan Crete, s. 23.

<sup>268</sup> Tamtéž, s. 23.

<sup>269</sup> MARINATOS, Nannó. Minoan Religion, s. 98.

<sup>270</sup> Tamtéž, s. 99.

mohli pouze pozorovat, co se děje uvnitř.<sup>271</sup> Ve svatyni pravděpodobně probíhala rituální příprava jídla a jeho následné konzumování, nebo rituály spjaté se sklizní.<sup>272</sup>

Jiným typem kultovní místnosti je sloupová svatyně (obr. 63, 64). Pokud se v místnosti nacházejí sloupy, nemusí to nutně znamenat, že se jedná o svatyni, může se jednat o místnost, kde sloupy představují pouze konstrukční prvek.<sup>273</sup> Záleží na tom, jaké postavení zaujímá místnost v celém komplexu budovy, zda má nějaký vztah k ostatním svatyním, jaké jsou další architektonické prvky prostoru a jaké předměty nebo fresky zde byly nalezeny.<sup>274</sup> Mohou to být například kultovní předměty a symboly jako dvojité sekery, rohy posvěcení, figurky nebo do sloupů vyryté posvátné znaky, které naznačují, že se jedná o kultovní místo.<sup>275</sup> To neplatí pouze pro tento typ svatyně, ale i pro jiné. Například každá místnost s lavicemi nemusí být nutně svatyní, kde se odehrávala posvátná hostina, ale může být pouze místností, ve které se lidé scházeli k večeři.

A. Evans se domníval, že sloupy představovaly ztělesnění božstva a byly uctívány. N. Marinatos s touto domněnkou nesouhlasí: „*Je pravda, že sloupy, kameny nebo jiné neživé předměty mohou sloužit jako ústřední body, kolem kterých jsou konány kultovní činnosti, ale to neznamená, že jsou uctívány.*“<sup>276</sup> Stejný názor zaujímá i M. P. Nilsson: Sloupy „*nemohou být považovány za ztělesnění božstva nebo za kultovní objekty*“<sup>277</sup>. Svatyně se sloupy byly připojené k některým hrobkům, to tedy může naznačovat jejich souvislost s pohřebními rituály a kultem mrtvých.<sup>278</sup> V těchto svatyních nejčastěji probíhala rituální úlitba, která byla běžná i v kultu mrtvých<sup>279</sup>, nebo zvířecí oběti. Byly zde nalezeny svítilny, takže je možné, že rituály, nebo alespoň určitá část rituálů, probíhala potmě.<sup>280</sup>

---

<sup>271</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 100.

<sup>272</sup> Tamtéž, s. 103.

<sup>273</sup> GESELL, G. C. *Town, Palace, and House Cult in Minoan Crete*, s. 26.

<sup>274</sup> Tamtéž, s. 26.

<sup>275</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 88.

<sup>276</sup> Tamtéž, s. 98.

<sup>277</sup> NILSSON, Martin P. *Minoan-Mycenaean Religion*, s. 212.

<sup>278</sup> MARINATOS, Nannó. *Minoan Religion*, s. 89.

<sup>279</sup> Tamtéž, s. 95.

<sup>280</sup> Tamtéž, s. 95.



## 5. ZÁVĚR

Archeologické prameny vypovídají o bohatosti a rozmanitosti mínójského náboženství. Mínojské obyvatelstvo uctívalo různá božstva s mnoha aspekty. V předpalácovém období to byly předně bohyně spojené s plodností a mateřstvím. V pozdější době dochází částečně k proměně a rozšíření pantheonu, jenž je možno zrekonstruovat na základě archeologických nálezů. Mimo sošek jsou bohyně zobrazovány také na pečetidlech nebo freskách. Byly uctívány bohyně spjaté s přírodou, zvířaty a plodností, bohyně spojené se zemí a podsvětím, s horami a nebeskou sférou nebo bohyně mořeplavectví. Některé měly dohlížet na přírodu, jiné mohly být patronkami králů. Pro postpalácové období jsou typické bohyně se zvednutýma rukama, které podobně jako ostatní bohyně, jak naznačují předměty umístěné na jejich čelenkách, měly určité funkce. Mínojský pantheon se neskládal pouze z ženských božstev, ale své místo v něm měli i bohové, kteří podobně jako bohyně měli pod dohledem různé oblasti života. Dominující postavení měl nejspíše bůh spojený s divokými zvířaty. Přesto, že jsou bohové ve srovnání s bohyněmi zobrazováni méně, neměli v pantheonu nevýznamné postavení.

Náboženský život krétského obyvatelstva byl dynamický. Kromě pohřebních rituálů, přechodových rituálů nebo posvátné svatby, které jsou obvyklé i v jiných civilizacích, probíhal také rituální přeskok býka. Motivy býka a scény, na kterých je zobrazen býk v interakci s člověkem nebo bohem, jsou častým tématem ve výtvarném a sochařském umění. Je tedy možné, že býk měl zvláštní postavení mezi ostatními zvířaty. Účastníci rituálů k těmto příležitostem oblékali zvláštní oděv, který se od toho běžného lišil, nebo jiným způsobem upravovali svůj vzhled. Hlavní roli v rituálu zaujímal král, který byl zároveň nejvyšší knězem, a královna, která byla nejvyšší kněžkou. Ti byli jedinými prostředníky mezi božským a lidským světem. Kromě nich byli do rituálu zapojeni i jiní účastníci, kteří měli určité úlohy, například úlitbu tekutin, přinášení darů nebo zajišťovali hudební doprovod. Významnými a frekventovanými náboženskými symboly byly rohy posvěcení a dvojité sekera, která mohla být atributem určité bohyně a byla zároveň kultovním předmětem. Rituály probíhaly na kultovních místech, buď v přírodních, nebo vystavěných svatyních. Byly to svatyně na vrcholcích hor a kopců, jeskynní a venkovské svatyně, které se nacházely v krajině, nebo palácové a domácí svatyně ve městech a osadách.

## Seznam použité literatury

### Monografie

Bartoněk, Antonín. *Písmo a jazyk mykénské řečtiny*. Brno: Masarykova univerzita, 2007. 1. vydání. 442 s. ISBN 978-80-210-4427-2.

Bowie, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008. 1. vydání. 336 s. ISBN 978-80-7367-378-9.

Buenger, Theodore A. *Crete in the Greek Tradition*. Philadelphia: University of Pennsylvania, 1915. 1. vydání. 74 s.

Burkert, Walter. *Greek Religion: archaic and classical*. Oxford: Blackwell Harvard University Press, 1987. 1. vydání. 493 s. ISBN 0-631-15624-0.

Castleden, Rodney. *Minoans: Life in Bronze Age Crete*. London: Routledge, 1993. 1. vydání. 210 s. ISBN 0-415-08833-X.

Castleden, Rodney. *The Knossos Labyrinth: A new view of the Palace of Minos at Knossos*. London: Routledge, 1990. 1. vydání. 205 s. ISBN 0-415-03315-2.

Geiss, Heinz. *Starověký Knóssos*. Praha: Vyšehrad, 1985. 1. vydání. 117 s.

Gesell, Geraldine C. *Town, Palace, and House Cult in Minoan Crete*. Göteborg: Paul Åströms Förlag, 1985. 214. s. ISBN 91-86098-18-7.

Graves, Robert. *Řecké mýty I*. Praha: Odeon, 1982. 1. vydání. 396 s.

Higgins, Reynold. *Minojské a mykénské umění*. Praha: Odeon, 1973. 1. vydání. 212 s.

Hošek, Radislav. *Náboženství antického Řecka*, Praha: Vyšehrad, 2004. 1. vydání. 240 s. ISBN 80-7021-516-X.

Hutchinson, R. W. *Prehistoric Crete*. Harmondsworth: Penguin Books, 1965. 373 s.

Huxley, Davina. *Cretan quests: British explorers, excavators and historians*. London: British School at Athens, 2000. 1. vydání. 227 s. ISBN 978-0904887372.

Kerényi, Karl. *Mytologie Řeků 1, Příběhy bohů a lidí*. Praha: Oikoymenh, 1996. 1. vydání. 247 s. ISBN 80-86005-14-3.

Kerényi, Karl. *Mytologie Řeků 2, Příběhy héróů*. Praha: Oikoymenh, 1998. 1. vydání. 349 s. ISBN 80-86005-00-3.

Lapatin, Kenneth D. S. *Mysteries of the Snake Goddess: art, desire, and the forging of history*. Cambridge Mass: Da Capo Press, 2003. 1. vydání. 274 s. ISBN 978-0306813283.

Logiadu-Platonos, Soso. *Knóssos: Minoův palác, minojská civilizace*. Athény: Mathioulakis, 2002. 93 s. ISBN 960-7310-42-X.

Marinatos, Nannó. *Minoan Kingship and the Solar Goddess: a Near Eastern Koine*. Chicago: University of Illinois Press, 2010. 1. vydání. 280 s. ISBN 978-0252033926.

Marinatos, Nannó. *Minoan religion: Ritual, Image, and Symbol*. Columbia: University of South Carolina Press, 1993. 1. vydání. 306 s. ISBN 978-0872497443.

Marinatos, Nannó. *The goddess and the warrior: the naked goddess and Mistress of Animals in early Greek religion*. London: Routledge, 2000. 1. vydání. 162 s.

Moss, Marina L. *The Minoan pantheon: towards an understanding of its nature and extent*. Oxford: John and Erica Hedges Ltd., 2005. 1. vydání. 298 s. 978-1841713977.

Nilsson, Martin P. *The Minoan-Mycenaean religion and its survival in Greek religion*. London: Oxford University Press, 1927. 1. vydání. 582 s.

Preziosi, D., Hitchcock L. A. *Aegean Art and Architecture*. Oxford: Oxford University Press, 1999. 1. vydání. 264 s. ISBN 978-0192842084.

Willetts, Ronald F. *The civilization of ancient Crete*. Berkeley: University of California Press, 1977. 1. vydání. 279 s. ISBN 0-520-03406-6.

## Články

Banou, Emilia. „Minoan Horns of Consecration revisited: a symbol of sun worship in Palatial and Post-palatial Crete?“. *Mediterranean Archaeology and Archaeometry*. 2007, vol. 8, no. 1, s. 27-47.

Driessen, Jan. „Crisis Cult in Minoan Crete?“. In: *Potnia: Deities and religion in the Aegean Bronze Age*. R. Laffineur, R. Hägg (eds.), Liège: Université de Liège, 2001, s. 361-369.

Gessel, Geraldine C. „The Minoan Snake Tube: A Survey and Catalogue“. *American Journal of Archaeology*. 1976, vol. 80, no. 3, s. 247-259.

Graham, J. Walter. „The Central Court as the Minoan Bull-Ring“. *American Journal of Archaeology*. 1957, vol. 61, no. 3, s. 255-262.

Haysom, Matthew. „The Double-Axe: A Contextual Approach to the Understanding of a Cretan Symbol in the Neopalatial Period“. *Oxford Journal of Archaeology*. 2010, vol. 29, no. 1, s. 35-55.

Holland, Leicester B. „The Origin of the Doric Entablature“. *American Journal of Archaeology*. 1917, vol. 21, no. 2, s. 117-158.

Kober, Alice E. „The Minoan Scripts: Fact and Theory“. *American Journal of Archaeology*. 1948, vol. 52, no. 1, s. 82-103.

Koehl, Robert B. „The Function of Aegean Bronze Age Rhyta“. In: *Sanctuaries and Cults in the Aegean Bronze Age*. R. Hägg, N. Marinatos (eds.), Stockholm: Paul Åströms Förlag, 1981, s. 179-188.

Koehl, Robert B. „The Chieftain Cup and a Minoan Rite of Passage“. *The Journal of Hellenic Studies*. 1986, vol. 106, s. 99-110.

Koehl, Robert B. „The Sacred Marriage in Minoan Religion and Ritual“. In: *Potnia: Deities and religion in the Aegean Bronze Age*. R. Laffineur, R. Hägg (eds.), Liège: Université de Liège, 2001, s. 236-243.

Olivier, J.-P. „Cretan Writing in the Second Millennium B.C.“. *World Archaeology*. 1986, vol. 17, no. 3, s. 377-389.

Rehak, Paul. „The Use nad Destruction of Minoan Stone Bull’s Head Rhyta“. In: *Politeia. Society and State in the Aegean Bronze Age*. R. Laffineur, Niemeier, W.-D. (eds.), Liège, 1994, s. 436-460.

Shaw, Maria C. „The Preist-King Fresco from Knossos: Man, Woman, Preist, King, or Someone Else?“. *Hesperia Supplements*. 2004, vol. 33, s. 65-84.

## **Encyklopedie**

Alles, Gregory. „Sanctuary“. In: Jones, Lindsay (ed.), *Encyclopedia of Religion, vol 12.*, 2. vydání. Detroit: Macmillan Reference USA. 2005, s. 8100-8101. ISBN 0-02-865997-X.

Zuesse, Evan. „Ritual [First Edition]“. In: Jones, Lindsay (ed.), *Encyclopedia of Religion, vol. 11.*, 2. vydání. Detroit: Macmillan Reference USA. 2005, s. 7833-7848. ISBN 0-02-865997-X.

## Příloha

### Seznam a zdroje obrázků

- Obr. 6 – Bohyně s rukama pod prsy.  
Obr. 9 b – Hadí bohyně s kloboukem a její rekonstrukce.  
Obr. 10 b – Hadí bohyně s čelenkou a její rekonstrukce.  
Obr. 15 a, b, c – Bohyně se zvířaty.  
Obr. 16, 17 – Bohyně se dvěma ptáky.  
Obr. 18 – Bohyně v podobě ptáka.  
Obr. 19 – Bohyně zobrazena se dvěma lvy, pečetidlo „Matka hor“.  
Obr. 20 – Bohyně na loďce.  
Obr. 21 – Bůh se dvěma lvy.  
Obr. 22 – Bůh se dvěma býky.  
Obr. 23 – Bůh se zvířaty.  
Obr. 24 a, b, c – Bůh se štítem a kopím, v doprovodu lva.  
Obr. 25 – Bůh se lvem.  
Obr. 26 – Dvě mužské postavy se lvem.  
Obr. 27 – Bůh zobrazen s kopím, pečetidlo „Pán hor“.  
Obr. 30 – Přeskok býka, freska z paláce v Knóssu, rekonstrukce.  
Obr. 35 – Dvě postavy na poháru.  
Obr. 36 – Tři muži na poháru nesoucí zvířecí kůži.  
Obr. 37 a, b – Božský pár držící se za ruce.  
Obr. 38 a, b – Božský pár, bůh přistupuje k bohyni.  
Obr. 40 a, b – Epifanie božstva před svatyní se stromem.  
Obr. 41 a, b – Rituál před svatyní se stromem, v popředí kněžka.  
Obr. 43 a, b – Zobrazení kněze-krále v lemovaném plášti, s oválnou sekerou.  
Obr. 45 a, b, c – Kněz s krátkým sestřihem vlasů.  
Obr. 46 – Kněz se zvířaty.  
Obr. 50 a, b – Aktéři rituálu, fresky z paláce v Knóssu.  
Obr. 62 – Očistný bazén, náčrt.
- Zdroj: Marinatos, Nannó. Minoan religion.
- Obr. 31 – Přední strana sarkofágu, Agia Triada, rekonstrukce.  
Obr. 32 – Zadní strana sarkofágu, Agia Triada, rekonstrukce levé části.  
Obr. 33 – Zadní strana sarkofágu, Agia Triada, rekonstrukce pravé části.  
Obr. 39 – Dva sloupy s dvojitými sekerami, sarkofág, Agia Triada.  
Obr. 42 – Freska z paláce v Knóssu, zobrazení kněze-krále s korunou s péry.  
Obr. 44 a, b – Král ve voze.  
Obr. 51 – Rohy posvěcení, Knóssos.  
Obr. 52 – Rohy posvěcení.  
Obr. 53 – Egyptský symbol hor a horizontu.

Obr. 55 – Dvojitá sekera.

Zdroj: Marinatos, Nannó. *Minoan Kingship and the Solar Goddess.*

Obr. 5 – Bohyně se džbánem.

Obr. 7 – Bohyně plodnosti.

Obr. 8 – Hadí bohyně.

Obr. 9 a – Hadí bohyně s kloboukem a její rekonstrukce.

Obr. 10 a – Hadí bohyně s čelenkou a její rekonstrukce.

Obr. 12 – Bohyně se zvednutýma rukama.

Obr. 49 – Bronzová soška salutující mužské postavy.

Obr. 56 – Dvojité sekery.

Obr. 57 a, c – Rhyton ve tvaru býka nebo býčí hlavy.

Obr. 60 – Hadí tuby se symbolem rohů posvěcení.

Obr. 61 – Očistný bazén, Knóssos.

Obr. 63 – Sloupová svatyně, rekonstrukce.

Obr. 64 – Sloupová svatyně, Knóssos.

Obr. 65 – Svatyně s lavicemi, Katsamba.

Zdroj: Gesell, Geraldine C. *Town, Palace, and House Cult in Minoan Crete.*

Obr. 2 – Kréta a egejská oblast.

Obr. 28 – Dva artisté při přeskoku býka.

Obr. 29 – Slonovinová figurka artisty přeskakujícího býka.

Zdroj: Higgins, Reynold. *Minojské a mykénské umění.*

Obr. 1 – Kréta v době bronzové.

Zdroj: <http://www.utexas.edu/courses/classicaldig/Crete/0001210304.gif>

Obr. 3 – Dějiny minojské civilizace (tabulka 1).

Data převzata z: *Logiadi-Platonos, Soso. Knóssos: Minoův palác, minojská civilizace.*

Obr. 4 – Dějiny minojské civilizace (tabulka 2).

Data převzata z: *Hutchinson, R. W. Prehistoric Crete.*

Obr. 11 a, b – Hadí bohyně a detail jejího obličeje.

Zdroj: *Lapatin, Kenneth D. S. Mysteries of the Snake Goddess.*

Obr. 34 – „Pohár náčelníka“.

Zdroj: <http://class.lism.catholic.edu.au/ahist-dvd/ahist-hsc/>

[HSC%20Minoans/site%20pages/61cnew%20ideas1.htm](http://class.lism.catholic.edu.au/ahist-dvd/ahist-hsc/HSC%20Minoans/site%20pages/61cnew%20ideas1.htm)

Obr. 13 – Bohyně se zvednutýma rukama, se třemi makovicemi na čelence.

Zdroj: <http://www.eidola.eu/images?explain=type&filter=Type&id=11>

Obr. 14 – Bohyně se zvednutýma rukama, se dvěma ptáky a rohy posvěcení na čelence.

Zdroj: <http://www.eidola.eu/images?explain=type&filter=Type&id=11>

Obr. 47 – Mužská figurka, Petsofas.

Obr. 48 – Ženská figurka, Petsofas.

Zdroj: Preziosi, D., Hitchcock L. A. *Aegean Art and Architecture*.

Obr. 54 – Egyptská bohyně Hathor v podobě krávy.

Zdroj: <http://www.sharronrose.com/HetHeru.html>

Obr. 58 – Rhyton, použití.

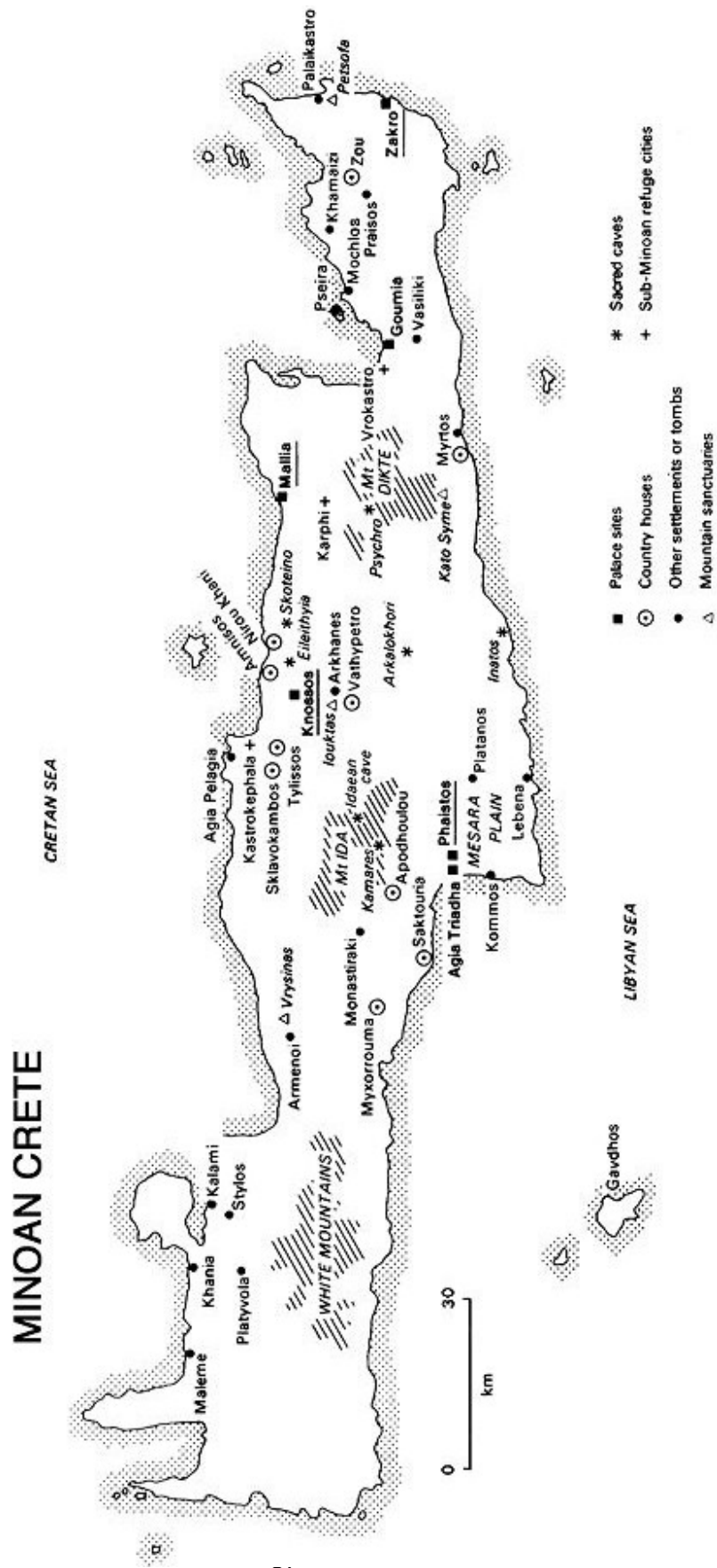
Zdroj: Marinatos, N., Hägg, R. *Sanctuaries and Cults in Aegean Bronze Age*.

Obr. 59 – Hadí tuby.

Zdroj: Gessel, Geraldine C. „*The Minoan Snake Tube: A Survey and Catalogue*“.



Obr. 1 – Kréta v době bronzové.



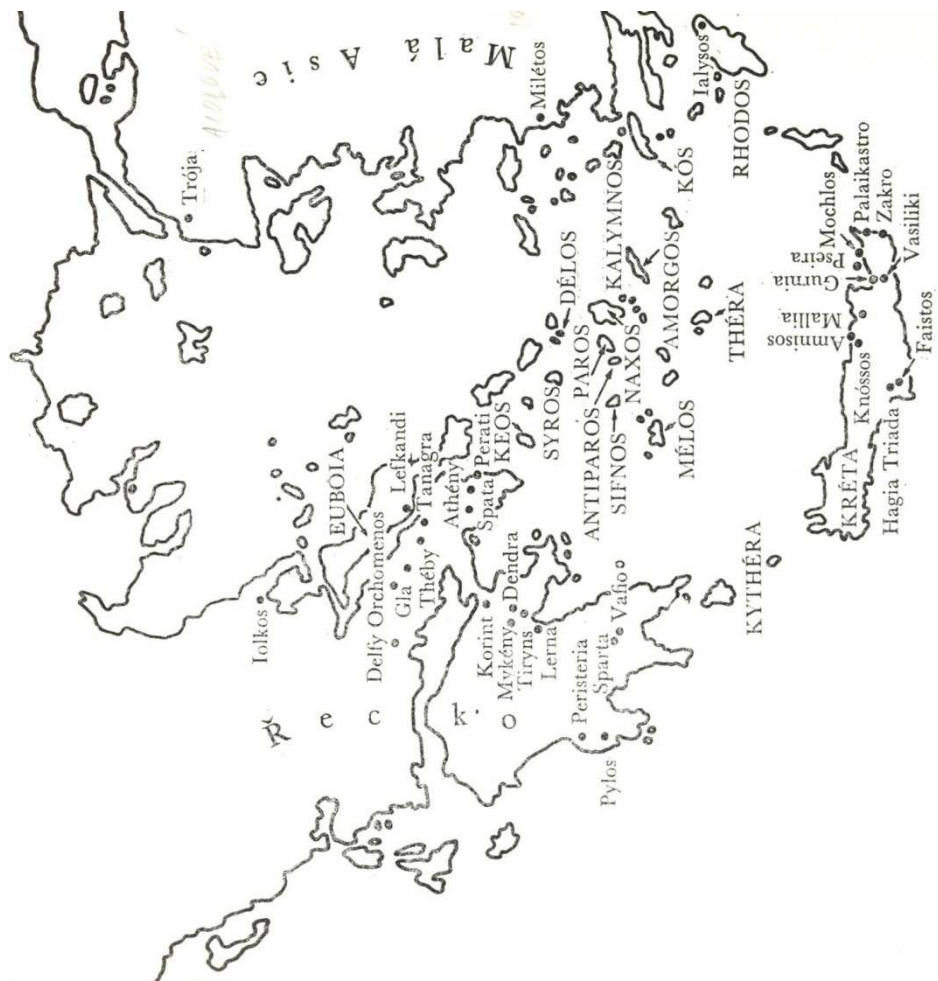
**Obr. 3** - Dějiny minojské civilizace (tabulka 1).

Dějiny minojské civilizace	
Předpalácové období	2600 – 1900 př. n. l.
Období starých paláců	1900 – 1700 př. n. l.
Období nových paláců	1700 – 1350 př. n. l.
Postpalácové období	1350 – 1100 př. n. l.

**Obr. 4** - Dějiny minojské civilizace (tabulka 2).

Dějiny minojské civilizace	
Raně minojské období	2600 – 2000 př. n. l.
Středně minojské období	2000 – 1600 př. n. l.
Pozdně minojské období	1600 – 1100 př. n. l.

**Obr. 2** – Kréta a egejská oblast.





**Obr. 5** – Bohyně se džbánem.



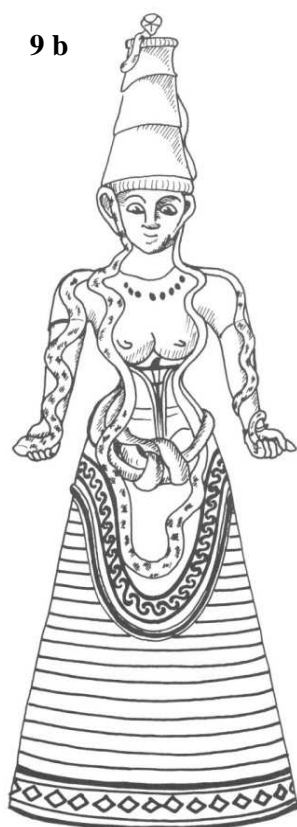
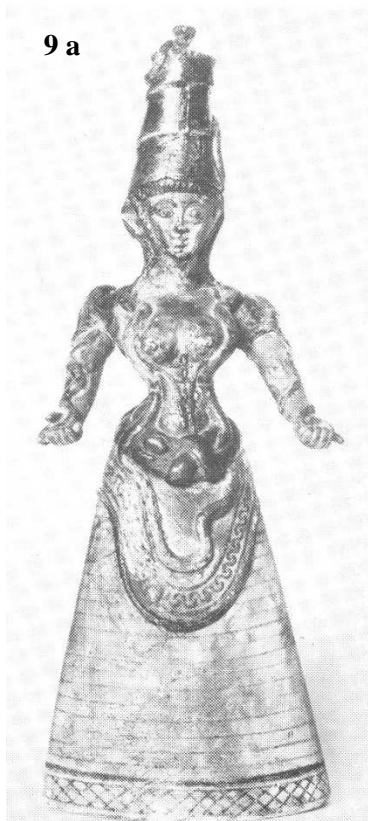
**Obr. 6** – Bohyně s rukama pod prsy.



**Obr. 7** – Bohyně plodnosti.



**Obr. 8** – Hadí bohyně.



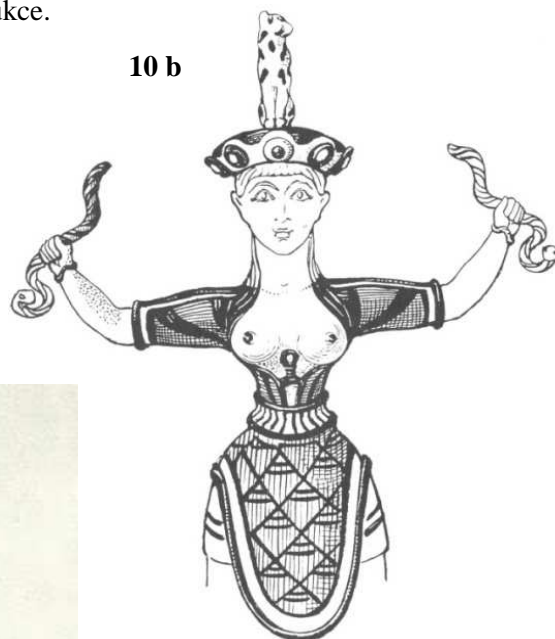
Obr. 9 a, b – Hadí bohyně s kloboukem a její rekonstrukce.



11 a



Obr. 11 a, b – Hadí bohyně a detail jejího obličeje.



10 a, b – Hadí bohyně s čelenkou a její rekonstrukce.



**Obr. 12** – Bohyně se zvednutýma rukama.



**Obr. 13** – Bohyně se zvednutýma rukama, se třemi makovicemi na čelence.



**Obr. 14** – Bohyně se zvednutýma rukama, se dvěma ptáky a rohy posvěcení na čelence.

15 a



15 b



15 c



**Obr. 15 a, b, c** – Bohyně se zvířaty.

16



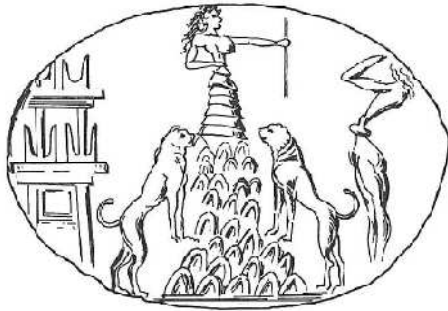
17



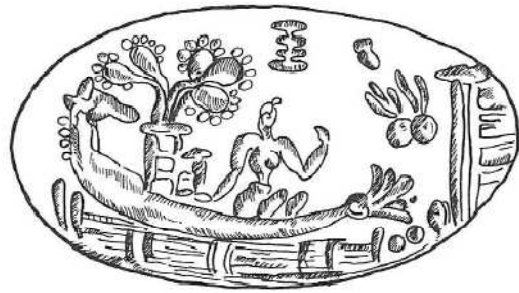
**Obr. 16, 17** – Bohyně se dvěma ptáky.



**Obr. 18** – Bohyně v podobě ptáka.



**Obr. 19** – Bohyně zobrazena se dvěma lvy, pečetidlo „Matka hor“.



**Obr. 20** – Bohyně na loďce.



**Obr. 21** – Bůh se dvěma lvy. **Obr. 22** – Bůh se dvěma býky. **Obr. 23** – Bůh se zvířaty.

24 a



24 b

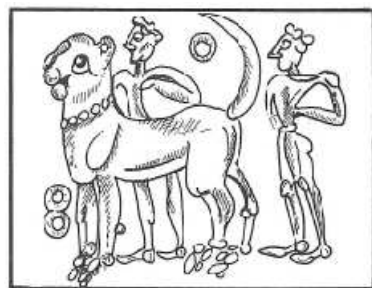


24 c

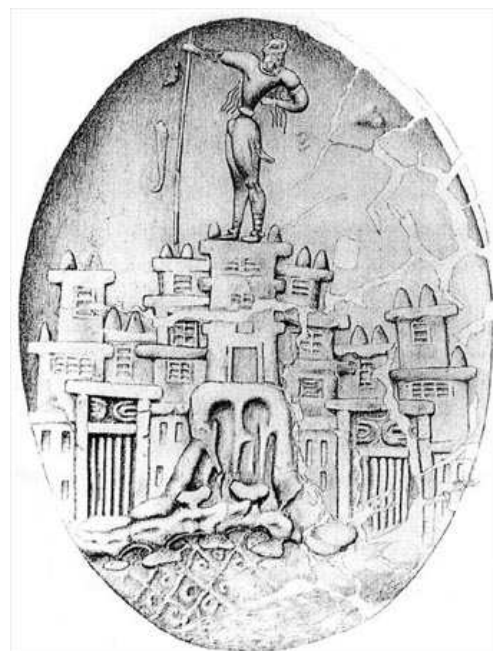


**Obr. 24 a, b, c** – Bůh se štítem a kopím, v doprovodu lva.

**Obr. 25** – Bůh se lvem.



**Obr. 26** – Dvě mužské postavy se lvem.



**Obr. 27** – Bůh zobrazen s kopím, pečetidlo „Pán zvířat“.

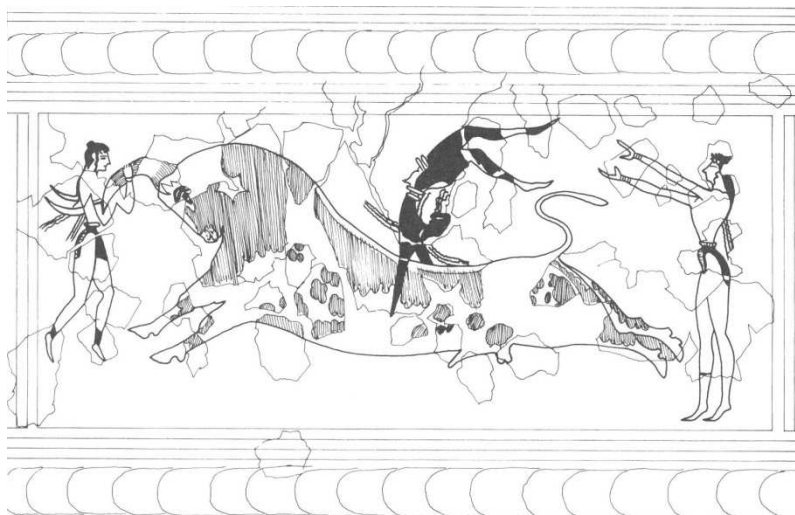
**Obr. 28 –**  
Dva artisté  
při  
přeskoku  
býků.



**Obr. 29 –**  
Slonovinová  
figurka artisty  
přeskakujícího  
býka.



**Obr. 30 –**  
Přeskok  
býka, freska  
z paláce  
v Knóssu,  
rekonstrukce.



**Obr. 31 –** Přední  
strana sarkofágu,  
Agia Triada.,  
rekonstrukce



**Obr. 32 –**  
Zadní strana  
sarkofágu,  
Agia Triada,  
rekonstrukce  
levé části.



**Obr. 33 –**  
Zadní strana  
sarkofágu,  
Agia Triada,  
rekonstrukce  
pravé části.

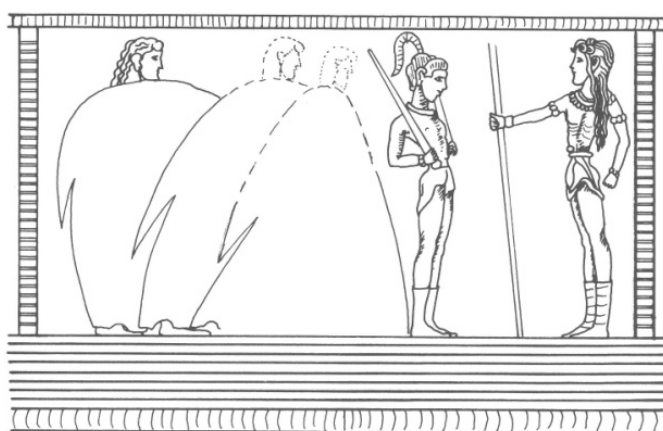




**Obr. 34** – „Pohár náčelníka“.



**Obr. 35** – Dvě postavy na poháru.



**Obr. 36** – Tři muži na poháru nesoucí zvířecí kůže.

**37 a**



**37 b**



**Obr. 37 a, b** - Božský pár držící se za ruce.

**38 a**



**38 b**



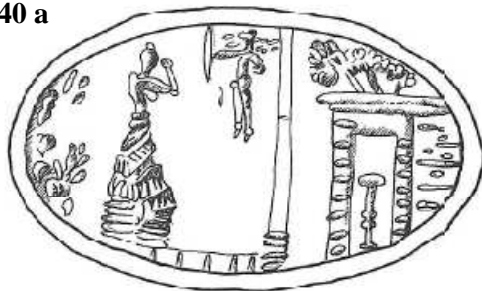
**Obr. 38 a, b** – Božský pár, bůh přistupuje k bohyni.



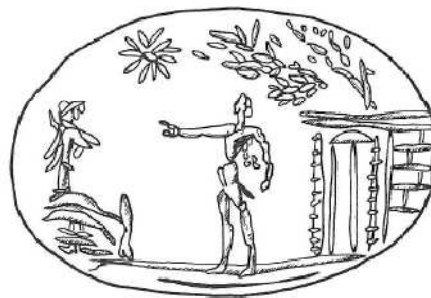


**Obr. 39** – Dva sloupy s dvojitými sekerami, sarkofág, Agia Triada.

40 a



40 b



**Obr. 40 a, b** – Epifanie božstva před svatyní se stromem.

41 a



41 b



**Obr. 41 a, b** – Rituál před svatyní se stromem, v popředí kněžka.



**Obr. 42** – Freska z paláce v Knóssu, zobrazení kněze-krále s korunou s péry.

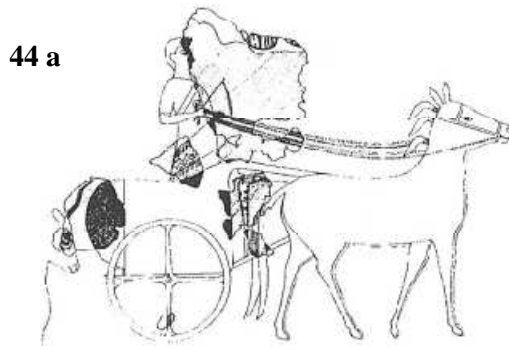
43 a



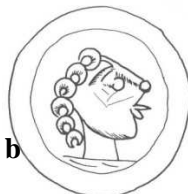
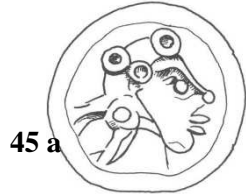
43 b



**Obr. 43 a, b** – Zobrazení kněze-krále v lemovaném plášti, s oválnou sekerou.



Obr. 44 a, b - Král ve voze.



Obr. 45 a, b, c – Kněz s krátkým sestřihem vlasů.



Obr. 46 – Kněz se zvířaty.



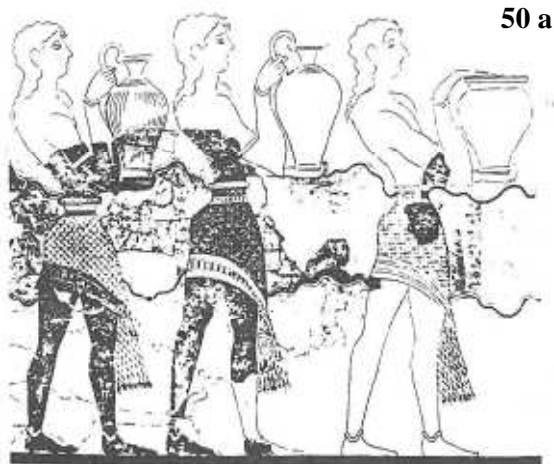
Obr. 47 –  
Mužská  
figurka,  
Petsofas.



Obr. 48 –  
Ženská  
figurka,  
Petsofas.

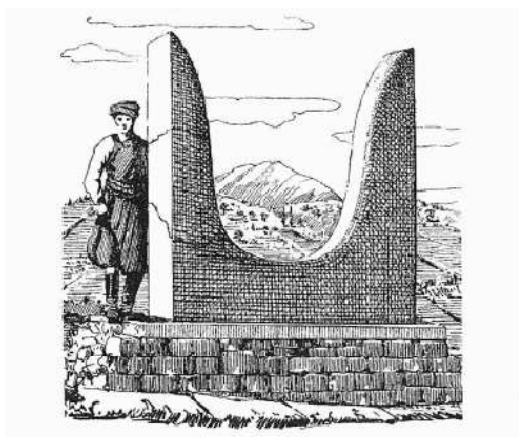


Obr. 49 –  
Bronzová  
soška  
salutující  
mužské  
postavy.

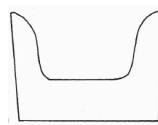


50 a, b – Aktéři rituálu, fresky z paláce v Knóssu.

**Obr. 51** – Rohy posvěcení, Knóssos.



**Obr. 52** – Rohy posvěcení.



**Obr. 53** – Egyptský symbol hor a horizontu.



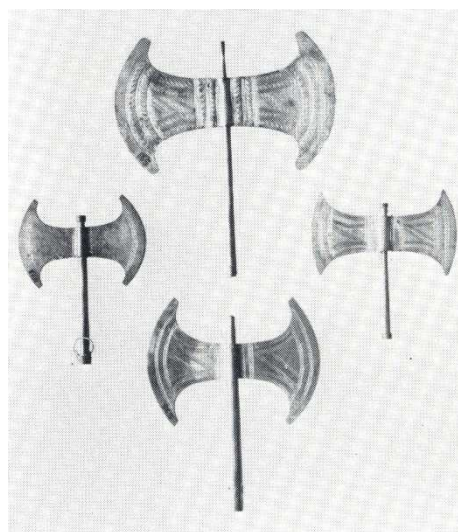
**Obr. 54** – Egyptská bohyně Hathor v podobě krávy.

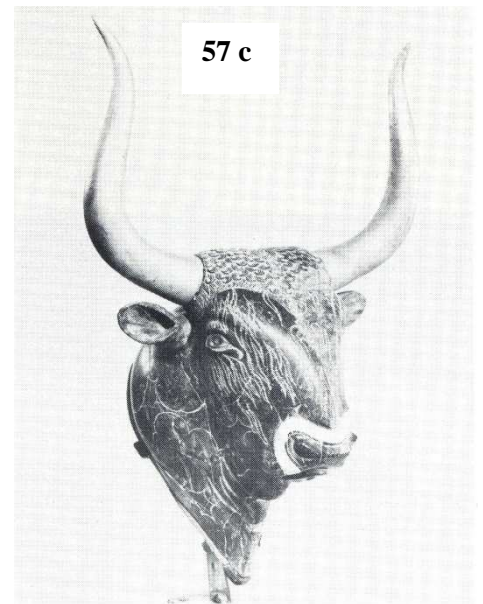
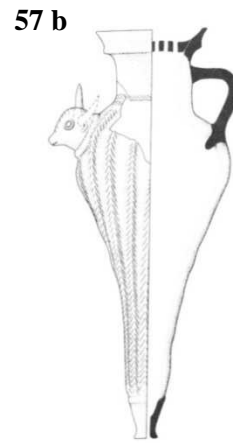
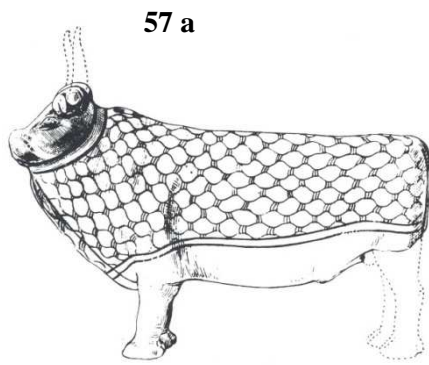


**Obr. 55** – Dvojitá sekera.

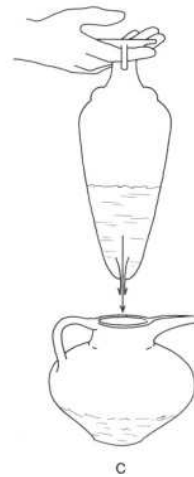
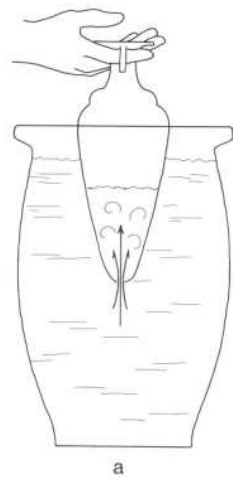


**Obr. 56** – Dvojité sekery.





Obr. 57 a, b, c – Rhyton ve tvaru býka nebo býčí hlavy.



Obr. 58 – Rhyton, použití.



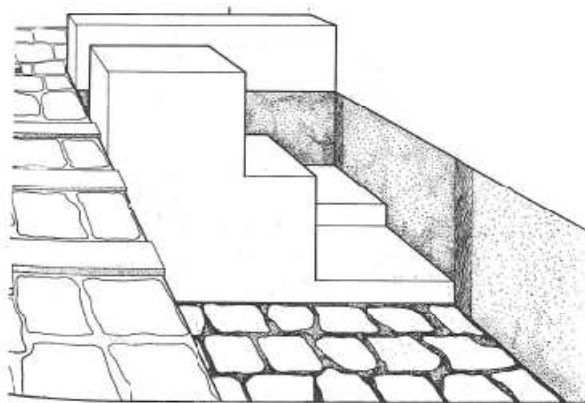
Obr. 59 – Hadí tuby.



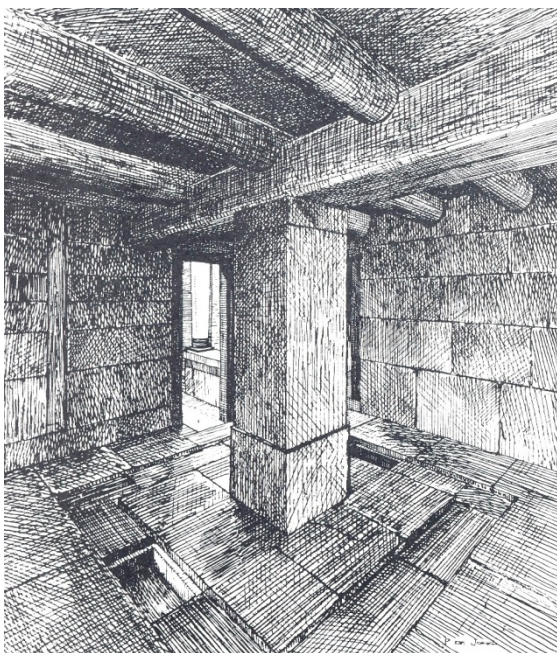
Obr. 60 – Hadí tuby se symbolem rohů posvěcení.



**Obr. 61** – Očistný bazén, Knóssos.



**Obr. 62** – Očistný bazén, náčrt.



**Obr. 63** – Sloupová svatyně, rekonstrukce.



**Obr. 64** – Sloupová svatyně, Knóssos.



**Obr. 65** – Svatyně s lavicemi, Katsamba.